

© Fortepan, Zichy

nka
Nemzeti Kulturális Alap

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Fintan O'Toole • Puskin

Lukács Flóra • Beck Tamás

Szigeti Andor • Zalán Tibor

Chris Bodor • Luís de Camões

Léderer Pál • Kukorelly Endre

ŐSZIKÉK

2022. 3. szám

Ára: 700 Ft

E SZÁMUNK SZERZŐI

Beck Tamás (1976) író, költő, publicista

Bodor, Chris (1967) magyar származású amerikai költő, folyóiratszerkesztő

Camões, Luís de (1524?–1580) portugál költő

Kukorelly Endre (1951) költő, író

Léderer Pál szociológus

Lukács Flóra (1994) költő

O'Toole, Fintan (1958) ír publicista, az ír kultúra és irodalom egyetemi tanára

Puskin, Alekszandr Szergejevics (1799–1837) orosz költő, író

Szigeti Andor (1980) tolmács, fordító

Zalán Tibor (1954) költő, író

E számunkat a Fortepan Gyűjtemény fotóival illusztráltuk.

© Fortepan, Zichy

Kedves Olvasóink, Előfizetőink,

köszönjük, hogy velünk tartanak.
Köszönjük bármiféle támogatásukat.
A 2000 az Írók Boltjában kapható.
Különleges kérés esetén írjon nekünk!
ketezer.lap@gmail.com
Jó olvasást!

Kedves Segítőink és Támogatóink!
Nagyon sokat jelent, hogy mellettünk állnak.
Köszönjük!

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P
34. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Fintan O'Toole: <i>Erzsébet két teste</i>	3
Alekszandr Szergejevics Puskin: <i>Ének Oleg fejedelemről</i>	15
Lukács Flóra: Versek	19
Beck Tamás: Versek	25
Szigeti Andor: <i>Kimerevített pillanat</i>	26
Zalán Tibor: Versek	29
Chris Bodor: Versek	31
Luís de Camões: Versek	34
Léederer Pál: <i>Megússza?! Ne má'...</i>	40
Kukorelly Endre: „Szó és kép.” Műkedvelés. „Magyarázat példák által”	62

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: BOJTÁR ENDRE | HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY | NAGY MÓNICA ZSUZSANNA

RÉTI PÉTER | SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: MOLNÁR A. ALIZ.

LAPUNKAT 2021 NOVEMBERÉIG [SÖRFŐZŐ ZSUZSA] TÖRDELTE.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH ZOLTÁN.

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

„a koronában, / A királyok halandó homlokán / Halál tart udvart”
(Shakespeare: II. Richárd)

Erzsébet két teste

Akik furcsállják, milyen mélyen megrendített egy egész országot egy kilencvenhat éves asszony halála, vegyék észbe: Angliában az is bűncselekményt követ el, aki csak *elgondolkodik* az uralkodó halálán. Az 1351-es felségsértési törvény (*Treason Act*) ma is érvényben van, és kimondja, eme égbekiáltó bünt az valósítja meg, aki „tervbe veszi vagy elképzei őfelsége halálát”. A gondolatbűn vélhetőleg azon a meggyőződésen alapul, hogy a felkent királynő vagy király uralkodása nélküli világ szükségszerűen elképzelhetetlen. Hiszen ha nem volna az, a felsőbb uralom elveszítené leghatékonyabb varázserejét, az állandóság illúzióját. Az alattvalók (márpedig a britek nem állampolgárok, hanem alattvalók) olyan rajongást kénytelenek érezni uralkodójuk iránt, amelyről Shakespeare ír a 116. szonettben: „az örök fárosz maga ő, / Nézi a vihart s nem ing semmi vészben”.¹

¹The New York Review of Books, LXIX. évf. 16. sz. (2022. október 20.)

Egy monarchia mindenekelőtt az időtlenség kulisszáit akarja megteremteni, melyek között az uralkodó minden esetlegesség és változás fölött lebeg. Az öröklési elv a „mindig” fogalmára épül – így volt ez, kérem, mióta a világ világ, és így is marad. A történelmi bizonyítékokat félretolva a monarchia úgy tesz, mintha ő volna a változatlan dolgok feneketlen tárháza. Ahogy Walter Bagehot írta 1867-ben kiadott, *Az angol alkotmány* című munkájában:

Amennyiben a király csupán hasznos munkát végző hivatalos személy, akinek a helyére más valakit is ültethetünk, akkor nem lehet titokzatos félelemmel és tisztelettel tekinteni rá; viszont ha imádni kell őt, akkor értelemszerűen leválthatatlannak kell lennie.

Ez kikényszeríti a kérdést, mellyel a briteknek szembe kell nézniük: hogyan járjunk el, amikor az egyetlen lehetőség egy új uralkodó „megcserélése” – aki 73 éves férfi létére egész

életében csak a színpad takarásából kukucskált kifelé, és oly sokáig kellett várnia a színre lépésre, hogy a műsora elavult, mielőtt még ténylegesen bemutathatta volna?

II. Erzsébet legnagyobb teljesítménye az volt, hogy hetven évig tartó uralkodásával megteremtette és fenntartotta az állandóság nélkülözhetetlen illúzióját. Miközben országa, az Egyesült Királyság globális gyarmattartó nagyhatalomból a szomszédjaival, sőt saját magával is civakodó észak-európai orszaggá vált – s miközben a nagyságról alkotott elképzelése valóságból felhabosított álommá lett –, ő végig jelen volt. Még uralkodásának nyilvánvaló anakronizmusa is arra szolgált, hogy Európa utolsó, birodalmi jellegű, soknemzetiségű monarchiájának fennmaradását nyomatékosítsa.

Egész életében a versenylovak álltak érdeklődése középpontjában, szakterületének a lovak vérvonalát tekinthetjük. Ez aligha a véletlen műve. Hasznos volt figyelemmel követni a lovak formáját, így lehetett szakszerűen valószínűsíteni, hogy egy vérvonal melyik ága lesz majd eredményes, és melyik bizonyul zsákutcának. Elvégre Erzsébet vérvonalában ott található II. Vilmos császár és II. Miklós cár – az ő dinasztiájuk nem volt képes megállni a helyét, amikor történelmi zivatarok áztatták el a pályát. Apósát, András görög királyi herceget kiebrudalták

Görögországból az 1922-es forradalom után, és a Monte Carló-i Hotel Metropole-ban halt meg. A királynő pontosan tudta, hogy Európa kétes hírű nyaralóhelyei adtak szállást a királyi házak maradványainak, pedig e házak némelyike sokkal mélyebb történelmi gyökerekkel bírt, mint a sajátja, legyen elég a szerencsétlenül járt cári családra utalni.

Erzsébet ebből értette meg, hogy a túlélés legbiztosabb módja: minél kevesebbet beszélni és cselekedni. Elegendő rezzenetlenül kitartani a viharos időkben. Uralkodásának nyelvtanában különös fontosságot kapott a létige: *lenni*. Kitűnően tudott jelen lenni, méghozzá olyan sokáig, hogy a létige végtelenül hosszú jelen időt sugallt.

A végtelenséggel persze az a baj, hogy nehéz elképzelni, mi következhet *utána*. Viktória királynővel kapcsolatban – akinek 63 évig tartó uralkodása az egyetlen, amely II. Erzsébetével összevethető – azt írja Bagehot: „a királynő haszna a maga méltósággteljes szerepében felbecsülhetetlen. Nélküle a jelenlegi angol kormány megbukna és eltűnne”. Kevésbé emelkedett, de nem kevésbé elegáns a Smiths rockegyüttes igencsak korai panaszdala 1986-ból, a „The Queen Is Dead” című szám. Morrissey keserves jajszava mintha előrevetítené Anglia jóval későbbi kétségbeesését, magára hagyottságát. A lemez a végtelenbe csendül

ki a többször elismételt utolsó sorral: „Oly hosszú az élet magányosan.” Mintha Erzsébet halála után csakis az örökös magány következhetne. Ennél is apokaliptikusabb a Pet Shop Boys 1993-as száma, a „Dreaming of the Queen”, melyben így dalol a narrátor, miután Erzsébet megjelent az álmában:

Veritékben úszva ébredtem
Elhagyatva
Mert minden szerelmes meghalt
Senki sem élte túl

Shakespeare kijelentése (szintén az imént idézett szonettből), mely szerint a szerelem „Ítéletnapig szilárdan kitart”, mintha visszhangozna ezekben az uralkodónak címzett fura himnuszokban. Lehet, hogy az ilyen képzelődések az uralkodó haláláról nem számítottak felségsértésnek, hiszen egybehangzanak az 1351-es törvény szellemével: az uralkodó végét a világ végeként jelenítik meg. Még a Sex Pistols fogvicsorgatva előadott „God Save the Queen”-jének vége is ezt a hangot üti meg: „Anglia álmodik, de nem a jövőről”.

Ez a morbiditás része volt a monarchiának. II. Erzsébet élete nagy részében halottnak tette magát. Ernst Kantorowicz 1957-ben megjelent klasszikus művében fejti ki a gondolatot, melyet így összegez

a könyv címében: *A király két teste*. Elemzését egy I. Erzsébet királynő korából való jogi elmélkedés idézésével kezdi:

A Királyban ugyanis két test lakozik, úgy mint egy természetes Test és egy politikai Test. Természetes Teste (ha önmagában tekintjük) halandó, kitéve minden kórságnak, amivel az Természet vagy az vak Véletlen sújtja, kitéve Gyermekkor és Vénség beszámíthatatlanságának és az többi Fogatkozásnak, mik más ember természetes Testét is sújtják. Csakhogy politikai Teste olyan Test, ami nem látható, amit nem lehet megérinteni, hiszen Politikából és Kormányzásból áll.

II. Erzsébet esetében viszont további csavar, hogy az ő két teste közül az egyik élő volt, a másik halott. „Természetes teste” vitán felül élénk, erőteljes, intelligens, incselkedésre hajlamos nőt mutat. „Politikai testének” azonban – mint a feudalizmusból itt felejtett kísértetnek egy demokratikus államban – olyannak kellett látszania, „amelyet nem lehet megérinteni”. (1992-ben, Ausztráliában tett hivatalos látogatása közben az ottani miniszterelnök, Paul Keating a királynő háttára tette a kezét, hogy gyengéden átsegítse az összeverődött tömegben. A brit bulvársajtó kórusban hördült fel: „El a kezekkel!”)

Ahhoz, hogy bebújjon uralkodói személyiségébe, Erzsébetnek el kellett nyomnia magában az emberi, élő személyt, és a lehetőségek határán belül halottnak kellett mutatnia magát.

Tekintsünk meg két pillanatképet az uralkodóról. Az egyik Elton John hivatalos önéletrajzából, az *Én, Elton John*-ból való. A dalszerzőt meghívták egy fogadásra valamelyik királyi rezidencián (a könyv nem részletezi, pontosan hol és mikor volt ez az esemény). Amint épp a királynőt figyeli, látja, hogy odalép unokaöccséhez, Linley örgrófhhoz. Az örgróf húga, Sára megbetegedett és visszavonult a szobájába. Erzsébet arra kéri Linley örgrófot, menjen be a hűgához, és nézze meg, hogy érzi magát:

Mikor az örgróf többedszerre is megpróbálta lepattintani a királynőt, az uralkodó könnyű kézzel apró pofonokat adott neki. Azt mondta: „Ne – csatt – vitatkozz – csatt – velem, – csatt – mert – csatt – én – csatt – vagyok – csatt – A KIRÁLYNŐ!” Ez meghozta az eredményt. Mikor a királynő végzett, észrevette, hogy őt bámulom, rám kacsintott, és odébbállt.

Az anekdota azért szerez örömet, mert hamisítatlan kabaréjelenet. Öfelsége a saját hatalmát parodizálja. Kacsintása jelzi ravaszságának mélységét, tréfás összejátszásra való

képességét – nincs ez messze attól, ahogy a nemzedékében a meleg férfiak szokták jelezni egymásnak, hogy hivatalos külsejük mögött létezik egy másik, igazabb személyiségük is.

James Pope-Hennessey történész, aki 1957-ben Balmoralban találkozott a királynővel, naplójában megjegyzi, hogy az uralkodó „rendkívül életteli, anekdotázás közben gesztikulál, hol vicces, hol szánalmas arcot vág, és egyszerűen nem képes vesztég maradni... Arcjátékkal mesél történeteket.” No de kinek jutna eszébe a „rendkívül életteli” kifejezés az uralkodó személyiségéről?

Mert az a kacsintás vagy grimaszolás Erzsébet élő testéhez tartozott, miközben halott testével az évtizedek során vendégek ezrei találkoztak, akiknek mellette terítettek. Ebédnél Pope-Hennessey a királynő másik, hivatalos személyiségével szembesült: „Összeségében gépies társalgás folyik, ami egyik beszélgető félnek sem nehéz feladat, ugyanakkor nem is emlékezetes vagy érdekes, és annyit sem ér, mint a papír, amire le lehetne gépelni.” A gépies társalgás az uralkodó alkotmányos kötelessége volt. Seamus Heaney verscíme, a *Bármit mondasz, semmit se mondj*² vált a jelmondatává. A királyság fennmaradása múlt azon, hogy Erzsébet ne mondjon semmit, ami emlékezetes vagy érdekes volna.

Feltűnő, hogy a leghatásosabb politikai nyilatkozatai némák. 1947-ben Erzsébet hercegnő – akkor még csak hercegnő – Fokvárosban ünnepelte 21. születésnapját. Ezt követően 48 évig nem tért vissza Dél-Afrikába, csak Nelson Mandela elnöksége idején kereste fel újból az országot. Más-ként mondvá megoldotta, hogy ne utazzon el birodalma fontos országába, amíg tart az apartheid rendszerre. Ez igazán ékesszóló távollét volt. Megértette, hogy egész Afrikában veszélyezteti a Brit Nemzetközösség fennmaradását az a támogatás, melyet Margaret Thatcher miniszterelnök nyújt a fehér felsőbbrendűséget hirdető rezsimnek – ez pedig aláássa a Nemzetközösség feje, vagyis az uralkodó pozícióit is. Valami hasonló történt 2011-ben Írországban is, amikor nagy visszhangot keltett, hogy Dublinban fejet hajtott azok emlékműve előtt, akik „az életüket adták az ír szabadság ügyéért”. Maga is egyfajta kísértet lévén, e cselekedetével hosszú történelmi korszak kísérteteit üzte el.

A fenti esetekben végre egyesülhetett két énje, meghitt kapcsolatba került egymással az, amit nőként érezhetett, és az, amit királynőként szabad volt kifejeznie. De efféle epizódok ritkán adódtak. Az esetek többségében nyilvános énje nem magánemberi személyiségét vetítette ki, hanem elpusztította privát véleményét. Talán ez volt az oka, hogy

a képzőművészetnek meggyúlt a baja a királynő ábrázolásával. A londoni Nemzeti Arcképcsarnok szerint a királynő „a leggyakrabban ábrázolt személy a világon”. A gyűjtemény 967 portrét őriz róla. A gyermek Erzsébetéről készült fényképekben van valami nyugtalanító. Jól elkapják azt a furcsán koravén képességét, hogy úgy üljön, mintha nyársat nyelt volna – mintha máris a trónon foglalna helyet. Még Winston Churchill is megszeppent, amikor találkozott a kétéves hercegnővel: azt mondta róla a feleségének, hogy „bizonyos tekintély és elmélkedésre való hajlam lengi körül, ami bámulatos egy ilyen kicsi gyerekben”. De egy olyan kép sincs róla, amelyet oda lehetne tenni a brit uralkodók nagyszerű portréi közé. A legtöbb fotón csak pózt látni, személyiség nélkül. Mintha nem is a való életben kapták volna le – talán azért, mert bizonyos értelemben valóban nem ott készültek. Egy, még nem halott politikai testet örökítenek meg, és nem az élő, természetes testet.

Tény, hogy a csekély számú jól sikerült kép éppen attól erős, hogy szembesít ezzel a problémával. Chris Levine lámpatestre felvitt nyomatát, *A lét könnyűségét* (2007) egy hivatalos megrendelésből tartotta meg magának a művész. Erzsébet a koronaékszereit viseli, korona, gyöngy-sor, fehér szőrmentóla van rajta. Lágy, fehér fény esik az arcára, az

összes száj körüli ránca látszik, vélhetően a sok évtizedes, hivatásszerű mosolygástól vésődtek be ilyen mélyen. A szeme viszont csukva van. Mintha most halt volna meg, és már a díszravatalhoz rendezték volna el a testét. A hangsúlyosan élénkvrös rúzs – a kép kidolgozása közben erősítette fel ennyire a művész – a temetkezési vállalkozó is fölvihetne volna. Ha szöveg is tartozna a képhez, az nyilván Shakespeare II. Richárdjának monológjából volna, aki a halál sújtotta angol monarchián elmélkedik: „a koronában, / A királyok halandó homlokán / Halál tart udvart”.³ Vagyis Levine képe szükségképpen felségsértő: részletesen elképzeli az uralkodó halálát.

A portré annak ellenére roppant népszerű volt és maradt, hogy a haldoklás hangulatát árasztja – ezt nem szokás felhánytorgatni. Valamitől természetesnek tűnik. Attól, hogy a brit monarchia maga is afféle *élet a halálban*. Thomas Hobbes azt mondta a pápaságról, hogy az „nem más, mint az elhalálozott Római Birodalom szelleme, amely annak sírján megkoronázva üldögél.”⁴ Erzsébet a Brit Birodalom szelleme volt, és annak a sírján üldögélt megkoronázva.

Fokvárosban, a 21. születésnapján elmondott beszédében – szűk két évvel a második világháború befejeződése után – így fogalmazott: „kimondhatjuk, hogy a Brit Biroda-

lom először megmentette a világot, és most, hogy a csatát megnyertük, meg kell mentenie saját magát”. Az állítás mindkét része téves: a britek nem mentették meg a világot; a Birodalom népei pedig nem óhajtották a brit elnyomók közreműködését a „megmentésükben”. Ha uralkodói sikerének fokmérője a Birodalom egyben tartása volt, akkor az eredmény totális kudarc. II. Erzsébet épp Kenyában járt, amikor 1952 februárjában kikiáltották királynőnek – az év októberében mást is kikiáltottak Kenyában: a szükségállapotot a Mau Mau-felkelés miatt. A hetven tartomány, melynek királynőként elvben az uralkodója lett, a Falkland-szigetekre zsugorodott, meg néhány szétszórt, apró és kényelmes adóparadicsomra.

Mégis, miként történhetett meg, hogy miközben végigélte a brit világ kimúlását, rendkívül sikeresen tartotta életben a Birodalmat szimbolizáló monarchiát? A válasz az angol álmvilágban keresendő, melyben, bár „nincs jövő”, létezik viszont egyfajta örök jelen. Ezen a nem létező területen Erzsébet egyidejűleg két személy is lehetett, uralkodó is, és ismerős családtag is. Mikor Brian Masters 1972-ben közreadott egy álmnarratíva-gyűjteményt, melynek anyagát brit átlagemberektől szerezte be (*Álmok II. Erzsébet öfelsé-*

géről és a királyi család más tagjairól), fordított arányosságot talált álmok és valóság között: minél kisebb esély volt arra, hogy az illető ténylegesen találkozzon a királynővel, annál valószínűbb volt, hogy álmodik róla.

Masterst az is meglepte, mennyire nyájasan jellegtelen az uralkodó fellépése ezeken az elképzelt találkozókon. Az álmukról beszámoló emberek általában gépies társalgásban vettek részt a legtípikusabb vidékies angol foglalatosság, vagyis teázás közben. Masters megjegyzi, hogy amikor a királynő betér az álmodóhoz egy csésze teára, „rendszerint megfelelőképpen unalmas társalgónak bizonyul... Őfelsége maga a két lábon járó banalitás ezekben az álmokban... Az egyszerű, hétköznapi Betty.” Sokan tudatában vannak, hogy mennyire unhatja hivatalos kötelességeit. Egy bájos álomban a Niagara-vízesésnél találkozik vele az álmodó, az uralkodón műanyag kabát és kalap, hogy megvédje a víztől a ruháját és a frizuráját.

– Betty! – kiáltottam. – Mi az ördögöt keres éppen itt?

A hölgy felsóhajtott.

– Nézze, kedvesem – válaszolta –, muszáj letudnunk ezt a hivatalos látogatást, és persze a vízesés mindig kötelező látnivaló, még szépeket is kell mondanom róla. Hű, de utálom ezt a rémes esőkabátot.

Az álmok logikájában csak kis lépés a hétköznapi, helyes Bettyt, illetve II. Erzsébetet két különböző embernek képzelni. És szorongással jár: mi lesz, ha a két test esetleg elválik egymástól, és más-más útra téved? Kantorowicz egy középkori politikai gondolkodót idéz, aki azt mondja: „két dolog esik egybe az uralkodóban: a személy, valamint az, amit jelent”. De ha ezek kettéválnak? Egy részletgazdag, élesen látott álomban egy férfi összetalálkozik a spanyol tengerparton a magányos királynővel, aki el is magyarázza: „Valaki belebújt a bőrömbbe, és visszament elfoglalni a helyemet. Most ott ül a Buckingham-palotában.” Az álmodó visszaviszi az igazi királynőt Londonba, befogadja magához. A királynő megstoppolja a férfi zoknijait és bárányragut főz neki, ahogy egy derék kis feleséghez illik. Csakhogy amikor bekapcsolják a televíziót, a vendég igencsak nekibúsul, látva, hogy a *doppelgängerje* végzi el az uralkodói feladatokat.

– Ő az! Ez az a nő, aki azt állítja magáról, hogy én vagyok.

Az álmodó fölkeresi a canterburyi érseket és Harold Wilson miniszterelnököt, hogy felhívja figyelmüket a problémára. Lezajlik „egy vita arról, vajon alkotmányosan lehetséges-e, hogy egyszerre két királynője legyen egy országnak”. De „a kutya se figyelt oda. Teljesen kétségbeestem.”

Valójában mégiscsak lehetett az országnak egyszerre két királynője – és éppen ez volt Erzsébet sike-rének nyitja. Ezekből az álmokból már fél évszázaddal ezelőtt is hiányzott az érzés, amely Bagehot szerint a monarchia fennmaradásának döntő feltétele: „a misztikus, félelemmel elegy tisztelet és a csodálat”. Amit látunk, az pont az ellenkezője: a királynőt egyszerű, ismerős embernek óhajtják elképzelni. Az efféle óhaj szükség-szerűen republikánus: ha ő is egy közülünk, minek izgassuk magunkat? A monarchia ellenzői gyakran gondolták úgy, hogy a királynőt akkor demisztifikálhatják, ha Betty Windsornak szólítják. De az igazi rejtély abban van, hogy az alattvalói valóban Bettyként tudtak rá gondolni, és mégis kiváltságos helyet szorítottak neki a fantáziájukban, olyannyira, hogy már a halálának elképzelésétől is magányosnak és elhagyatottnak érezték magukat.

Ez fenntartható ellentmondás volt, hiszen míg Betty a jelenben élt, addig Erzsébet a túlvilágon létezett. A királynő utóélete nem tényleges halálával kezdődött el, hanem már réges-régen – amikor az 1953-as koronázási ünnepségre ráborított vastag, szakrális lepel foszladozni kezdett. Az esemény után a BBC-n keresztül üzent alattvalóinak: „a szertartás, melyet ma végignézhettek, ősrégi, egyes forrásai a múlt

ködébe vesznek”. Valójában kitá-lált hagyományokról volt szó, alig történt valami, ami a 19. századnál régebben gyökerezik. A hamisított hagyományba való görcsös kapaszkodás súlyos aggodalomról árulkodik, mégpedig amiatt, hogy a misztikus félelem és tisztelet hiányában az emberek esetleg lealacsonyítják és magukkal egyenlőnek tekintik a szent uralkodót, az anglikán egyház fejét, a Birodalom megtestesítőjét. Ami rendkívüli: a „lealacsonyítás” megtörtént, de nemigen számított. Nem a vallásos tisztelet, hanem a meghitt emberi együttérzés tette a királynőt különlegessé. A hétköznap i Bettyként kettőződött meg, nem Isten felkentjeként.

Brit kommentátorok ezt gyakran ma is képtelenek felfogni. Még most is előfordul, hogy egy máskülönben racionális hetilap, amilyen az *Economist*, a királynőről szóló nekrológiájában képes úgy visszatekinteni az uralkodó szent olajjal történő felkenésére a koronázáskor, mint ami „annak jele, hogy megválasztása nem csupán a jó hannoveri vérből ered, hanem Istentől való. Ez emlékeztetett rá, hogy a királyi hivatás szent és szüntelen kötelesség.” Az efféle baromságok beszivárogtak a talajvízbe, és a királynő halálával a felszínre törtek. Pedig még egy 19. századi monarchistában, Bagehotban is volt

annyi realitásérzék, hogy elismerje: II. Jakab 1688-as trónfosztásával az angolok elvágják azokat az ereket, melyekben király vér csörgedezett, és megszüntették az uralkodók isteni eredetű jogait: „Ha bárki is magában hordozott valamiféle misztikus jogot, akkor az II. Jakab volt; ha az angoloknak kötelességük volt valakinek mindenben engedelmeskedni, akkor II. Jakabnak kellett volna engedelmeskedniük.”

1688 után a monarchiához való ragaszkodás első számú indoka már nem a kék vér szentsége volt, hanem a protestáns trónutódlás imperatívusza. II. Erzsébet idején persze még ez a vallási dimenzió is csaknem olyan gyorsan zsugorodott, mint maga a Birodalom. Egy 1956-ban készített felmérés szerint a brit lakosság 34 százaléka vélte úgy, hogy a királynőt „maga Isten választotta ki”. 1992-re egy felmérés válaszadói között „semmiféle spontán tudást nem lehet felfedezni a monarchia vallási dimenziójáról”. Jelenleg a brit lakoságnak mindössze két százaléka jár el a királynő anglikán egyházának heti istentiszteleteire. Ha Erzsébet vonzereje Istenen múlt volna, a monarchiát már évtizedekkel ezelőtt eltörlik.

Más okokból maradt fenn. Az egyik az volt, hogy amit az intézmény elveszített szent mivoltában, azt viszszerzette a szentség mai változatában, a celebségben. Nem csak arról van szó, hogy a királynő valószínű-

lenül híres volt, hanem arról, hogy a híresség fogalma számára kedvező irányba mozdult el. Levált a teljesítményről – milyen kedvező fordulat ez egy olyan nő esetében, akinek meghatározó sikere az, hogy elsőszülött a megfelelő családban. De a celeblét csak idáig tart, nem utolsósorban azért, mert a celebsors hírhedten szeszélyes. Egy ideig Erzsébet még a saját családján belül sem számított a leghíresebbnek, és aki túlragyogta – Diána hercegnő –, a halálával már már monarchiaellenes felkelést robbantott ki. A Ki a híresebb? játék legalább annyira veszélyes, mint amekkorára nyereségekkel kecsegtet.

A fennmaradásban egyértelműen szerepet játszott a folytonosság gondolata is, bár paradox következményekkel járt. Koronázás utáni beszédében a királynő leszögezte: „Biztos vagyok benne, hogy ez az esemény, a koronázásom nem a letűnt hatalom és csillogás szimbóluma.” A kijelentés nem lehetett igaz, de pontosan ez tette a királynő jelenlétét egyre nélkülözhetetlenebbé. Ha a nagyhatalmi erő és a csillogás nem lett volna eltűnőben, maga a királynő sem vált volna oly fontossá a múlthoz fűző kapocsként és ama nagy illúzió varázslójaként, mely azt sugallta, hogy amíg ő életben van, addig a múlt sem tűnik el.

Idősebb korában még nagyobb lett az igény erre az illúzióra, hiszen a Konzervatív Párt súlyos működési

zavarai miatt négy miniszterelnök adta egymásnak a kilincset hat esztendő alatt, Boris Johnson hivatali idejében pedig az illendőség és a nyilvánosság előtti méltóságteljes viselkedés fogalmai is romba dőltek. A legapróbb összehasonlítás is királynőibbé tette a királynőt. Legkivált akkor, amikor a koronavírus-járvány idején egymaga ült a férje gyászszertartásán, egy nappal azután, hogy két alkoholgözös bulit tartottak a Downing Streeten. Ez a kép mégsem őfelségét, illetve az erejét mutatta, hanem az emberi esendőséget, azt a hétköznapi, sztoikus magatartást, mellyel saját bújá-baja miatt a legtöbb ember azonosulni tudott. A két királynő, a felkent uralkodó meg a rokonszenves ember tökéletes együttést alkotott.

Ami valóban igazolja erejét és tekintélyét – és ami miatt pótolhatatlan –, az éppen ez a kettősség, amely lehetővé tette, hogy a nép bármely pillanatban szabadon válasszon, II. Erzsébetet akarja-e látni, vagy Bettyt. Vagyis az uralkodó gyengesége automatikusan egy nő erősségévé vált. Így fordult őfelsége banális, gépies társalgása hősieles önfeláldozásba, hiszen el kellett fojtania igazi személyiségét. Minél unalmasabb volt, annál gyorsabban alakult át szürkesége kötelességteljesítésé, minél gazdagabban élt, minél több előjoggal bírt, annál jobban lehetett ezt kitarató erőfeszítésnek magyarázni.

Utódainak ökörségeit és szégyenletes ügyeit – Károly hűtlenségét, András gyalázatos kapcsolatát Jeffrey Epsteinnel, Vilmos és Henrik kivagyiságból fakadó kakaskodásait – úgy is fel lehetett fogni, hogy nem az uralkodóval történtek meg (hiszen ez esetben rávilágítottak volna az örökölhető hivatal ostoba koncepciójára), hanem szegény kis Bettykével, akinek – akárcsak nekünk – problémái vannak a gyerekekkel. Így még az uralkodók végső ellensége, a növekvő életkor is erősebbé tette. Minél közelebb került a kivédhetetlen halálhoz, s emiatt minél ésszerűbb lett volna elgondolkodni azon, hogy mi következik utána, a brit nép annál közelebb érezte magához közös nagymamaként. Soha nem szerették annyira, mint amikor pici öreg hölgy vált belőle, kitéve „az többi Fogymamának, mik más ember természetes Testét is sújtják”. Ahogy közeledett az elkerülhetetlen elmúlás, annál fájdalmasabb lett elképzelni.

Ez a duális monarchia megismételhetetlen – annyi mindenesetre biztos, hogy III. Károlynak nem fog sikerülni. A duális monarchia tipikusan női jelenség volt: abban a patriarchális szokásban gyökerezett, hogy a nemességet egy nő esetében a saját gondolatok és vágyak elfojtása jelenti. Az önmehtagadás női erény, melyet Károly soha nem gyakorolt – hiszen egész felnőtt élete a vára-

kozással telt, hogy végre odafigyeljenek rá és komolyan vegyék, pusztán amiatt, mert ő – ő. (Pontosabban: mostanáig a kedves mama miatt.) Királyként majd visszafogja magát, de már elkésett. A köztudatba túl mélyen beágyazódott személyiségének minden lében kanál jellege. Sosem lesz rá jellemző rá „a lét könnyűsége”, amit Chris Levine felidézhetett ma is kísértő képe címében. Erzsébet sztereó személyiség volt, Károly csak

monó. Azok, akik szerint a monarchia képes egyben tartani az Egyesült Királyságot, most attól vannak megremülve, hogy a két alakban megjelenő királynő helyett be kell érniük egy fontoskodó alakkal. Ahogy Algenon mondja a *Bunburyben*: „Minden nő olyan lesz, mint az anyja. Ez a nők tragédiája. A férfiak viszont soha. Ez meg az övék.”⁵

FORDÍTOTTA BARABÁS ANDRÁS

JEGYZETEK

1. Szabó Lőrinc fordítása.
2. Imreh András fordítása.
3. Somlyó György fordítása.
4. Vámosi Pál fordítása.
5. Nádasdy Ádám fordítása.

© Fortepan, Nagy Gyula

© Fortepan, Zichy

Alekszandr Szergejevics Puskin

ÉNEK OLEG FEJEDELEMRŐL

Ím, bosszúra indul a bölcs nagy Oleg,
Leszámol a dőre kazárral.
Rabló rohamukra a fészkeiket
Felégeti, dúlja vasával.
Bizánci a vértje, mögötte a had,
És hű paripája a nyerge alatt.

Szemközt, a sötét vadon árnyai közül
Ősz férfiú tart a mezőnek.
Perunnak a papja az agg egyedül,
Tudója a messzi jövőnek,
Jóslat s ima közt igaz élte pereg.
S a mágus elé odaléptet Oleg.

„Mondd, jós, kit az istenek atyja szeret,
Mit hozhat a holnap, az élet?
S szomszéd örömére, hamar betemet
A sír röge? Mit hoz a végzet?
Ne félj! Csak a színigazat – ha tudod,
S legszebb lovamat jutalomba kapod.”

„Nem féli a jós a hatalmas urat,
S nem kell neki fényes ajándék.
Igaz szava mind, és a nyelve szabad,

És ihleti isteni szándék.
A messze jövő a homályba' vagyon,
De látom a sorsod a homlokodon.

Jegyezd meg a szóm: amiként akarod,
Dicső diadalt hoz a kardod,
Hírnév koszorúz, s odaszegzi karod
Bizánc kapujára a pajzsod.
Meghódol előtted a tenger, a föld,
Térdelnek irígyek a lábad előtt.

Hajód, ha a tengeri vész kavarog,
Nem süllyed a csalfa habokba,
Se nyíl, se parittyá, se kard, se gyilk
Az életedet ki nem oltja.
A vérted alatt sose kapsz sebeket,
A gondviselés maga óvja fejed.

Nincs vész, amitől megijedne lovad;
Kezes: ha a gazda akarja,
Hol állja a záporozó nyilakat,
Hol vágdat előre, rohamra.
Nem féli a harcot, a hőt, a fagyot...
De tudd: a halálotat tőle kapod.”

Oleg nevet, ámde a homloka már
Felhős, csupa gond, csupa bánat.
Támasztja kezét a nyeregbe, leszáll,
Nem szól, elereszti a száját.
Búcsúzva becézi a hű paripát,
Paskolja szügyét, simogatja nyakát.

„Bajtársam, az ég veled, elköszönök,
Elválík utunk ma örökre.
Nyergedbe, bizony, soha fel nem ülök,
Hiába a „Rajta, előre!”
Pihenj, vigadozz, de azért ne feledj!
Csatlósaim, erre, vigyétek a pejt.

Hátára terítsetek dísztakarót,
Dús rétjeimen legelészhet,
Forrásból igyék, egyen tiszta magot,
Fürödni a tóra vigyétek.”
Csatlósai elvezeték a lovát,
És hoztak elébe egy új paripát.

Vitézeivel lakomázik Oleg,
Csengő kupa úzi a gondot.
Festé az idő maga ősz fejüket,
Mint tél hava hajnali dombot.
Idézik a tűnt daliás napokat,
Dicsérik a hajdani bajnokokat.

„Ki tudja, hová lehetett a lovam –
Bajtársam a régi csatákban?
– kérde Oleg – Ép-e? És fürge, olyan,
mint egykoron, ifjúkorában?”
Egy távoli domb tetején – felelék –
Már régen örökre lehunyta szemét.

Fejét leszegé a hatalmas Oleg
S töpreng: „De hát ama jóslat?
Te jós, te hazug, te mihaszna öreg,
Mért hittem az ostoba szódnak?
Vihetne ma is a lovam, mi se gond.”
S a csontjait látni akarja legott.

Hát indul Oleg és a sarja, Igor,
S az ősz csapat, és odavágtat,
Hol zúg a Dnyeper, és a partjairól
Már látni a dombon a vázat.
Eső veri, por lepi, szürke-fehér,
S rajt árvaleányhajat lenget szél.

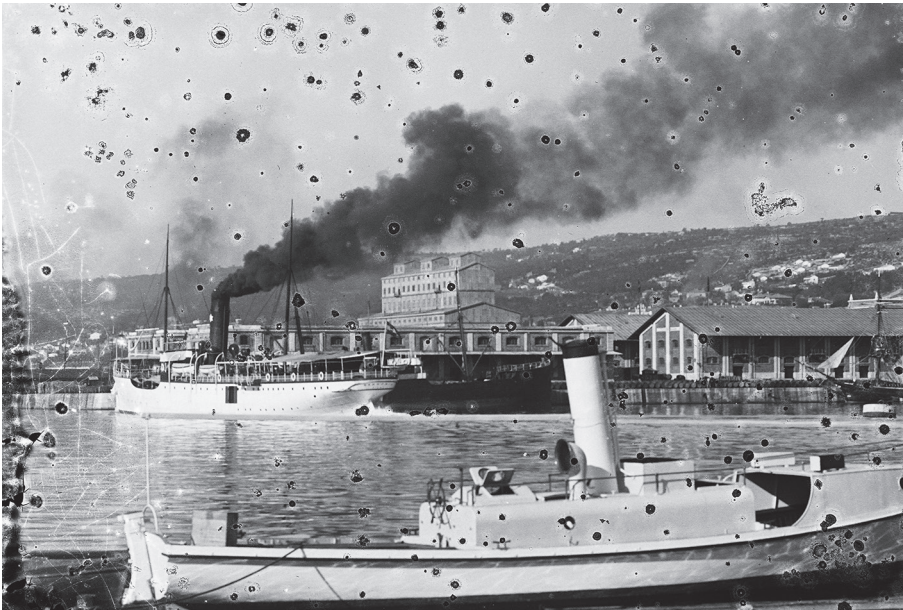
Rálépe a lókoponyára Oleg,
S szólt: „Drága barátom, aludjál!
Túlélt lovasod, de a vég közeleg,

s ha rája a sír röge hull már,
Ott nem te leszel, kire sújt ama bárd,
Hogy vérrel itassa a gazda porát!

Hát ez vala végem, e csont? Emiatt
Tartottam a sanda haláltól?”
Kígyó feje bújik elő ezalatt
Sziszegve a holt koponyából.
A lába köré feketén tekereg,
Fogát belevágja, s feljajdul Oleg.

A gyászlakomán zene, szól a koboz,
És habzik az érckupa váltig.
A dombon Igor s vele Olga toroz,
A parton a had lakomázik,
Idézve letűnt daliás napokat,
Dicsérve a hajdani bajnokokat.

FORDÍTOTTA SOPRONI ANDRÁS

© Fortepan, Magyar Földrajzi Múzeum, Erdélyi Mór cége

Lukács Flóra

ÁRNYÉKSZFÉRA

Arcod vajang-bábok elgyötört arca.
Modellt függsz egy vastraverzen,
megzavar egy erőszakos fénynyaláb.

A kézfej csontjain soha be nem hegedő sebek,
a nyelved alatt három tisztára mosott kavics,
a lapockádon feltört, heges arabeszk.

Koponyacsontod abroncsa
neonnarancs színekben vibrál,
akár a forró, fűjt üveg, ősz van.

A felázott hajópadlón hullámzó hamuhalmok,
kristályszilánkok, halfosszília.
Ismerem a szólamaidat,
az okker éjszakák négy-öt hangnemét.
Nem akartam, hogy szokásaink legyenek.

Most mégis szürkén hallgatsz, mint Peking.
Tekinteted elsötétül, ahogy a téged körülvevő teret
sűríted egyetlen gesztussá.
Tenyered vöröslík, akár megnyúzott állatok jujubapiros húsa.

Mélynyomók mossák át a tudatot,
fatörzsek sűrű hálózatára nyíló ablaküvegen
megcsillannak a világoskék reflexek.

Az individuális fészek szándékolt esetlegességében
a tárgyak szilárd testiességüket elveszítve
feloldódnak az atmoszférában.
A maga keringéséhez visszatér a szél.

ŐSHOMÁLY

A folyóba gázolok, addig pásztázom a horizontot,
míg lábaimat érzéketlenné nem hűti
a kásásra fagyott novemberi víz,
vagy az égbolt meg nem hasad,
akár a lámpa tejüveg gömbje,
a templom kárpitja felülről az aljáig végig nem reped.
Éli, Éli lamma szabaktani!

Páfránylevelek közé csomagolt, kizsigerelt pisztrángokkal,
hetvenkét órája járom az erdőt, jujubapiros szemmel,
az arcom kezdi elveszíteni a részleteit.
Úgy megyek, ahogy a folyó folyik.
Az elhagyatottság magasfeszültsége,
mozgásra kényszeríti a testet.

Gyökerestül a földből kifordult,
szálkássá gyötört, néma bükk mögött
felszökő szikracsóvák,
pernyespirál-tekervények.
Húsukig vetkőzött lovak foltritmusa,
az elmocsarasodott tájban.

Lépdelek a bazaltzúzalékon,
vad és meddő füvek,
telekarcolt kőtömbök között,
bizonytalan léptekkel a sáros hegyoldalon.
Őshomályban a páraisten
vakolatlan téglafal előtt ül,
a folyondár átszövi a vaskaput.

Emlékáramok apálya és dagálya
az iszapszagú szélben,
galambrajok vonulása.

Bízok, nem tudom, miben
homok leszel, fű, por vagy vízcsepp.

AIAS

Az avardűnék közt közeledő laoszi fiú
hajának növényi ornamentikáját látva,
az emléketörések elárasztják az agyamat,
akár a pirokklasztikus ár.
Hajszolom a hangulatokat,
az okkeréjszakák gyantafényét,
hallgatom a göndörfürtű,
karsútörzsű fák idegen akcentusát,
lábam bokáig ázik a foszforeszkáló pocsológyökökben.
Az nem leszek, aki adottságaim szerint lehetnék.

Az utca kétoldali homlokzatai közt,
sirályok zaklatott szárnyalása.
Az igazi fiúért, a szétszagotottért jajdul föl a szél.

Akár a sátrából kilépő Aias,
úgy nyitsz ajtót,
az ajtórésen kiszűrődő fénycsík felfut a falon.

Hajamba túrsz, kezed végigsiklik
a homloktól a nyakszirtcsontig.
Szádhoz emeled a cigarettát.

Egy férfitenyér gyűrődésein
látom arcom lenyomatát.
Elvesztettük a perspektívát.

Kapaszkodsz a mosdókagyló oválisába,
kezeiddel a csaphoz tapadsz,
simára borotvált koponyád felett tükrök triptichonja.

Mezítláb, nyitott szövetkabátban a konyhapultnak támaszkodok,
a szegycsontomban érzem közeled.
Egy cinke áll a túlérett ananászon,
felém fordítja komoly, fekete fejét,
a te szemeiddel figyel.

Rézdrótkötegek lógnak a nyitott ablaktáblák előtt, ellenfényben,
mögötte az utca melankóliája és misztériuma,
széllökések instrumentális zenéje.

Emberi fallá válsz előttem,
a hajópadló képlékeny, hajnali színpadán.

PORVIHAR

Egy kanyarodó autó fényszórója világítja
a karcsú törzsű fákat,
megnyúlnak a lombsátrak árnyékai.

Foszforeszkáló pocsolványokon át gázolok,
színüket vesztett kavicsdűnék
és avarhalmok között.

Diónyi, gipszből öntött kabuki maszkok
cserélődnek a zsebemben.
Olyan nem akartam lenni,
amilyen adottságaim szerint vagyok.

A repkényfalon áthatolva eljutok
a romokig, amiken a bálványfa
kolóniákat hozott létre,
a terrakotta téglákba beleásták magukat
a nitrofil növények.

Napraforgómag-szőnyegen lépkedve,
talpam alatt érzem a hullámzó tömeget,
sodródok feléd, akár a vízen úszó hínár.

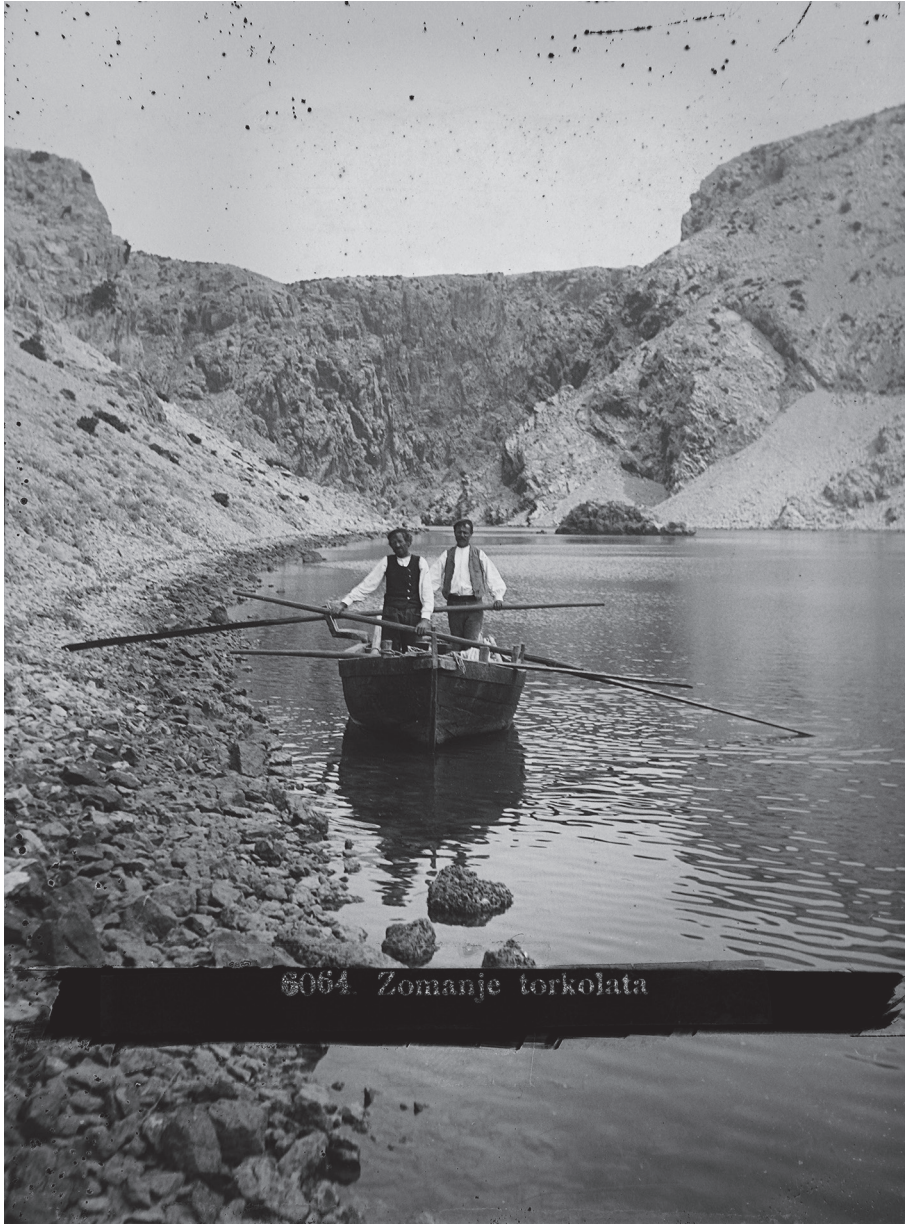
Pernyespirál gomolyog,
a fáradtan lobogó kopjazászlók felett.
Az ajtófélfán nyersfémből formázott,
szerb barokk kereszt.
A veranda gránitszürke kövén,
egy platánlevél nyoma.
A macska beékelődött az ágak közé,
amiken levedlett kabócabőrök csüggnek.

Zuzmóval benőtt betonpadon,
sásköteget sodorsz feszesre,
tanúhegyek és egy őszreg kámforfa alatt.
Arcod sápadtra szárítja a szél,
beágyazódsz a tájba.

Mikor véget ér az ősfelhővonulás,
az opálos fény áthatol a sűrű rétegeken,
együtt nézzük az ólomszürke eget.

© Fortepan, Schoch Frigyes

© Fortepan, Magyar Földrajzi Múzeum, Erdélyi Mór cége

Beck Tamás

EGYÜTTLÉT

Gondolataid infrahangok. Fülelni kezdem
őket, mint elefántok a közelgő viharokat.
Méhedbe igyekszem éppen, mert a
szülőcsatorna embriókoromba
vezető féregjárat. Sós könnyed így
válík magzatvízzé. Boldoggá tesz
engem: szomjazó ormányost az első
esőcsepp.

TENGERPART

Ágyad mellett heverték szétdobált
ruháink, akár egy tengerparton. És
odaképzeltük az iszapban hagyott
lábnyomokat, a viharjelző aggasztóan
hosszúra nyúló hallgatását. Valami
hullámvész valóban emelgette ágyadat
alattunk; aritmiás szívverés
keltette szinuszgörbe. Tűnődve
néztél rám, s egyszer csak azt
kérdetted tőlem: vajon kihez
tartoznak a lábnyomok, kihez a szívverés?

Kimerevített pillanat

Kimerevedik az idő, rácsszerkezetbe rendeződnek a város testére feszülő trolibuszvonalak, elnyúlt árnyékot vet az este, némán zuhan utána az éjszaka. Kopog az eső a tudat mélyén, sistereg a víz a kanyarodó autók gumibroncsai alatt. Ügyet sem vet rá a fásult tekintetű pénztárosnő, ahogy reménytelenül küzd a műanyaglabdából kicsomagolható decathlonos táskájával. Némán indul haza.

Egyszer a Balatonról hazafelé menet megmentett egy teknőst. Megállt az autópályán, épp nem jött semmi, kicsit visszatolatott, bekapcsolta a vészvillogót a külső sávban, még messze volt a legközelebbi kamion. Kiszállt, felemelte a teknőst az aszfaltról, és betette a kocsiba. Idegesen kaparászott az első ülés előtt a papírdobozában. Sóstónál engedték el egy mocsaras részen.

Otthon, Gyarmaton a nagyanyja a Deák Ferenc utca közelében lakott. Szerette a Deák Ferenc utcát, az elején állt a Pénzügyi Palota, ahová kisiskolás korában ebédelni járt, a másik oldalon a Zeneiskola, ahol zongorázni tanult. Az utcán előre, a gimnázium felé haladva sorakoztak a földszintes vagy egyemeletes nagypolgári házak. Gimnazistaként minden nap kétszer ment el köztük, oda és vissza.

A nagyanyjára emlékeztették, anélkül, hogy emlékezett volna rá, hogy a nagyanyjával valaha járt ott. De lehet, hogy járt, sőt valószínű. Vagy legalábbis a nagyanyja is látta őket valaha. A piacra a szomszédnénivel

ment, a kocsmában májashurkát kapott málnaszörppel, amit a talponálló-asztal alsó lapjáról, szalmaszállal ivott. A temetőben virágot tettek a szomszédnéni lányának sírjára.

Minderről halvány emlékei maradtak csak, a nagyanyját kivéve senkit nem ismerne meg abból az időből az utcán, ha szembe jönne vele. Sőt, lehet, hogy a nagyanyját se: négyéves volt, amikor meghalt. Azt tudja csak, hogy valaha nap mint nap járt ezeken a helyeken, és hogy ma is ott élnek az emlékezetében ezeknek a régi, elmosódott képeknek a formájában.

Miközben a múlt kontúrjai elmosódnak és időtlenné válnak, új értelmet kapnak az emlékezetben, és kirajzolják a jelent. A mindennél hangsúlyosabb, mindennél élesebb körvonalakkal rendelkező mostot, ami a múlt folytatása a mindenség papírlapjain. Csak ami van, annak van bokra, csak ami lett, az a virág. Csak ami bármelyik pillanatban a darabjaira hullhat, az létezik.

Esik az eső a Pozsonyi úton, sistereg a víz a kanyarodó autók gumiabroncsai alatt. A presszók népe üres tekintettel bámulja az asztalon mellette álló sör tetején lassan lebomló habot. Öröktől fogva ott ül és záróráig marad. Túléli a múltat, időzjelbe teszi a megváltást, emlékezeté szublimálja a mindent felzabáló és történelemmé hazudó időt. Eloldja, mint földtől az eget a hajnal, a pillanatot.

© Fortepan, Magyar Földrajzi Múzeum, Károssy Csaba

TALÁN

„Magamat várom mindig a repülőtéren.”
(Röhrig Géza)

talán igen
talán buddha
talán isten
talán vérzik

talán nem
talán zen
talán nyár
talán hál

talán eltört
talán ronda
talán szakadt
talán élő

talán ép
talán szép
talán forrt
talán holt

talán izzik
talán vége
talán halál
talán hibás

talán ég
talán még
talán szó
talán jó

talán térkép
talán fénylő
talán arany
landoló gép

talán füst
színezüst
talán vér
ha földet ér

© Fortepan, Schoch Frigyes

Zalán Tibor

NAGY HALAK KIS TENGERE

*Veszélyesnek tűnik számomra, ha odadobjuk a szép „etika”
szót a kapitalo-parla-mentarizmus órkutyáinak.*

(Alain Badiou)

A dolgok végül szépen alakulnak A nagy hal
megeszi a kishalat és megkönnyebbül körben
a nagy tenger Ma is prolongálódott a teljes
kapituláció A szponzorok megrágnak az
asztal lábát A művészek meg énekelnek Ez
egy metafora Húzzák a hatalom és a pénz
nótáját Bealkonyodik És nem veszik észre

Nem veszik észre hogy bealkonyodott A nóta
a régi Hatalom és pénz Művészek táncolnak
a metaforagyárban Húzzák a szponzorok Az
asztal lábát már megrágták önszorgalomból Ma
is prolongálódott a Nagy Kapituláció
A tenger megkönnyebbül Kiöklendezi a kis
halakat A dolgok így alakulnak semmivé

EGY S MÁS A HALOTTRÓL

Mert aki meghal arra haragszunk Kínos És még
kényelmetlen helyzetbe is hoz minket Végül is
a gyász értelmetlen mert értelmezhetetlen Így
aztán anakronisztikus sírdogálni azért
akivel addig szétröhögtük az életünket
A helyi idővonalon megülnek a szarkák
a verebek Kivetítőn vigyorog a halál

Kivetítőn vigyorognak a verebek Halál
a szarkákra kik az idővonalon megülnek
Akivel eddig szétröhögtük az életünket
anakronisztikusan sír és közben sírdobál
A gyász értelmetlensége értelmezhetetlen
Végül csak kényelmetlen helyzetbe hoz ez is És
még mi haragszunk a halottra Nohát ez kínos

A NAGYAPA

Füstölnek a szőlők mondta nagyapa Kinézett
az ablakon de kint csak durva háztetőket és
lombjuk fakult fákat meg szemét között turkáló
kutyákat látott Nem fordult vissza mert érezte
hogy míg ő füstölő szőlők után nézelődött
háta mögött csöndben meghalt a kisöreg Így csak
nagyapák tudnak belehalni a költészetbe

A költészet tud nagyapákba így behalni Csak
kiszökött a kisöreg a háta mögül amíg
ő füstölő szőlőtőkék után nézelődött
Nem fordult vissza mert érezte a kutya nézi
Szemét közt turkáló lombjukba vakult fák És a
durva háztetők az ablakon túlról Kinézett
Füstölnek a szőlőtőkék Ezt mondta S behalt

Chris Bodor

VERS OTTÓHOZ: ÜRES SZÉK

Apám nagyon szenved
a híreket nézi
párnázott karosszékében ülve
floridai nappalijában
az ukrainai háborúról,
minden hír 56-ot idézi.

Egyik testvére Kisvárdán volt sertéstenyésztő,
a másik költő Budapesten,
apám megkönnyezte versét
egy székről a konyhaasztalnál,
egy üres székről,
amit Ottó elhagyott.

Négy fiú- és két lánytestvére volt,
ő volt a legfiatalabb,
és az egyetlen a családban,
aki 1956 októberében
búcsút intett Magyarországnak.

Könnyek szöknek a szemébe,
büszke hangja karcossá válik,
amikor barátoknak és idegeneknek
a magyar forradalomról beszél;

húsz éves volt,
amikor az éjszaka közepén
búcsú nélkül
átszökött a szabadságba, Ausztriába
a keresőlámpák fényét elkerülve,
a szögesdrótkerítések mellett.

Este a konyhában téblábolok,
az asztal és a székek
meztelenek,
apám múltjának szellemei
kísértik őket.

VERS OTTÓNAK: EBÉDLŐASZTAL

A nyolcvanas években
Connecticutban,
európai nyaralásra készülve
apám
velem és a két testvéremmel
ült az ebédlőasztalhoz,
hogy megtanítson minket
magyarul.

Mindháromukat
be akart mutatni
a kisvárdai és
a nyíregyházi
nénikéknek, bácsikáknak.

De mi punkban utaztunk,
azt hittük, az egész csak egy vicc.
„Hot” azt jelenti „meleg”
„dog” azt jelenti „kutya”
a „meleg kutya” mégsem jelenti azt, hogy „hotdog”.
Egy hiperventilláló kutya nem ugyanaz,
mint Amerika kedvenc gyorskajája.

Csak poénkodtunk.
De ő felkapta vizet, amikor megkérdeztük,
„apa, mit jelent magyarul a wooden spoon”.

VERS OTTÓNAK: TÖLTÖTT KÁPOSZTA

Éveken át élvezettel
tömtem magamba a töltött káposztát,
amit apám csinált Connecticutban.
New York-i keresztanyja, Sue
speciális receptjét vette át,
háromféle húst kevert össze
bárányt, sertést, marhát.

A hús kegye megkísérte nyelvem,
illata elbűvöli orrom,
a meleg ételből felszálló gőz látványa
csábítja szemem.
elcsábulnak érzékeim.

Negyvenéves lehettem,
testem, elmém és lelkem egyre romlott,
kioperáltattam az epehólyagom.
Ezért van, hogy
amikor apámnál
gyermekkoromra emlékeztető
ételeket eszem,
mindig elrontom a gyomrom.

De mára levettem ifjúságom igáját,
azt eszem, amit akarok,
teli szájjal nyelem
a megbánást,
amikor olyan ételt tömök magamba,
ami visszahozza emlékeimet.

FORDÍTOTTA GYUKICS GÁBOR

Luís de Camões

A HŐSÉGBEN A NYÁJ A HŰST KERESTE

Todo animal da calma repousava

A hőségben a nyáj a hűst kereste,
Liso¹ nem érzett a tűzből semennyit;
ő saját belső tüzétől melegszik,
csak nimfája jelenthet enyhet erre.

A sok bánat zúdult a nagy hegyekre,
a gyötrellem elmondta kínkeservit,
a rideg szív nem lágyult meg szemernyit,
alighanem más szenvedély vezette.

Az ősvadon egészen elcsigázta,
leült Liso egy magas fahalomra,
emlékül búját egy tölgyfára véste:

—Ne gondoldj soha többé bizakodva
női szívre, jellemének hibája,
hogy biztos csak az állandó szeszélye.

¹ A szerző nevének (Luís) az anagrammája.

ÚSZOTT A TŰZ FELÉ, MELY KORMÁNYOZTA

Seguia aquella fogo, que o guiava

Úszott a tűz felé, mely kormányozta,
Leandrosz, az ár és szél már kikezdte:
nem kapott levegőt, meg volt ijedve;
de Ámor jóindulattal pártolta.

Nem futotta erejéből már sokra,
nem lankadt, úgy gondolta a hidegbe',
—szólni nem bírt —, ráhagyta a vizekre,
hogyan teljesedjék itt be mindjárt sorsa.

—Kedves Tenger, szólt az ifjú magában —,
nem várok kegyelmet, csak arra kérek,
Héró, sorsom látva, el ne merüljön...

Sodord el a holttestem messze végleg
a toronytól. Légy ebben is a társam,
ha már elkívántad tőlem az üdvöm.

MÁR MINDENKI A VESZTEMET JÓSOLTA

Julga-me a gente toda por perdido

Már elvesztem, mindenki úgy gondolta,
ide juttatott a szívem szerelme,
csak kóboroltam embert nem keresve,
a társasági élettől óztkodva.

Kiismertem a világunk apróra,
kétszer körbejártam útnak eredve,
sekélyes, buta, tévelygő szemembe',
kit nem sújt nálam is jobban balsorsa.

Van, aki eget-földet megmozgatva
fut a pénz és hírnév után, míg mások
túrnek vasat, tüzet, csendet cserébe;

én szolgáló maradok napról-napra,
és viselem a faragott arcmásod
lelkem mélyére örökre bevésve.

A KRISTÁLYSUGÁR A KÉVÉT LEDOBTA

O raio crystallino se estendia

A kristálysugár a kévét ledobta
a gyöngyházfényű hajnali világra,
mikor Nise, a pásztorlány, a mátká,
útra kelve az életét lemondta.

Elbújhat mögötte a nap korongja,
felnézett, szemében a könnyek árja,
üldözte sors, idő és saját árnya,
feltekintett az égre, és sorolta:

—Szüless meg, napfény, mint a tiszta béke;
ragyogj fel, szépséges hajnali fáklya,
bármelyik csüggedt lélek örömére,

kivéve engem, tudod, hogy hiába,
én nem juthatok öröm örökébe,
nincs még egy ilyen bús pásztorleányka.

HARSÁNYZÖLD VIDÉK, BÉRCEK ÉS HEGYORMOK

A fermosura desta fresca serra

Harsányzöld vidék, bércek és hegyormok
árnyékot ad a gesztenyefa lombja,
alatta lomhán hömpölygő folyócska,
e tájat messze kerülnek a gondok.

Különös föld, a tenger vize mormog,
a nap épp rásüt a szemközti dombra,
ballag hazafelé lassan a csorda,
kergetőznek a felhőkkel a rojtok.

Itt a vad természet kincse temérdek,
ez földi gazdagság, sokféle pompa,
de ha nem látlak, az búbanat völgye,

nélküled untat a szépsége, ronda,
nélküled egyre múlok, de nem élek,
örömben is hull a bánat könnye.

A KÓCOS LÉTET A HALÁL BOGOZZA

A Morte que da vida o nó desata

A kócos létet a Halál bogozza,
Ámor bogát is szeretné kurtára
vágni, a Távollét lesz a fullánkja,
és az Idővel dönti le romokba.

Két erő, amely egymást épp kioltja,
ketten, mégis külön fognak munkába:
az Ész, mely nem lép a Végzet útjára,
és a gaz Végzet, mely az Észet kiosztja.

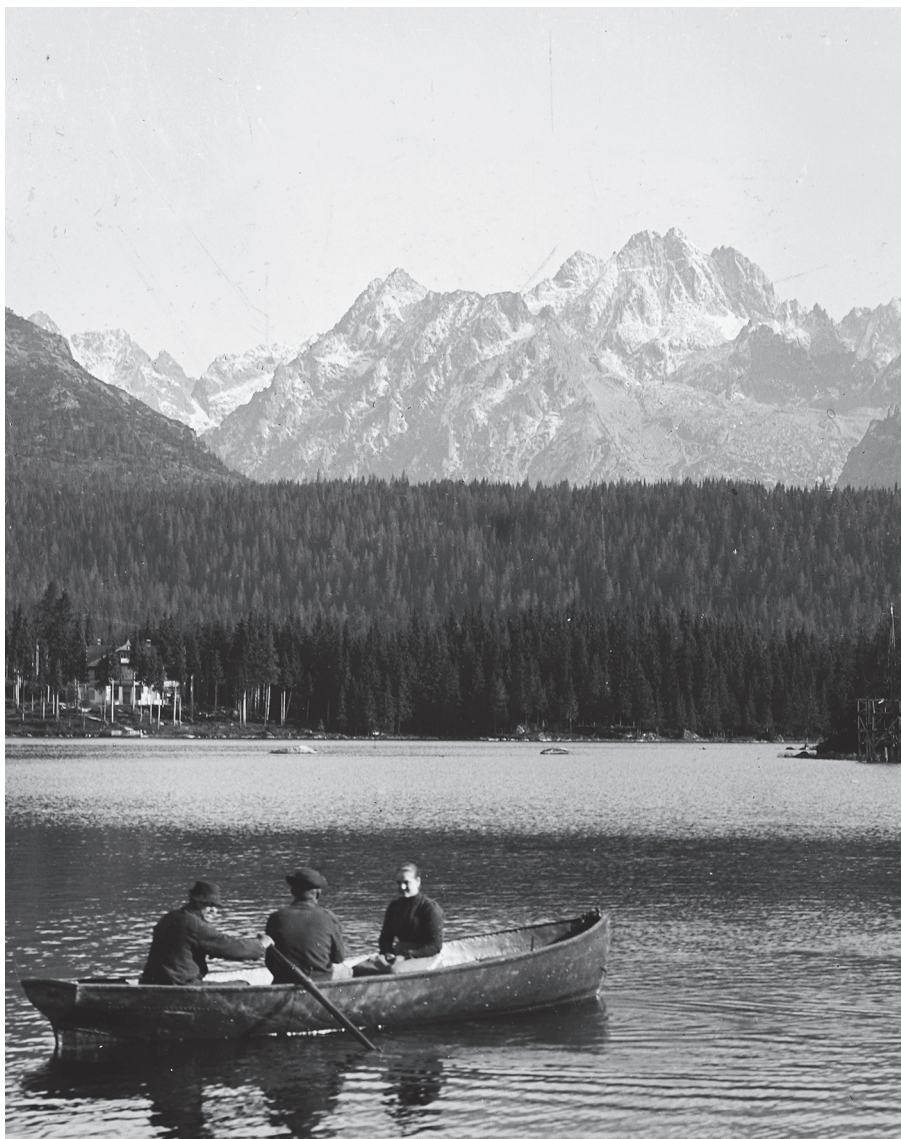
A Halál, megteheti, hát csinálja
csak, hogy a testről a lelket levágja.
De Ámor mindig kettő lesz az egyben;

Ő győz a halálon, övé e pálma
mindig, Idő és Távollét hiába,
győztes lesz az Ész és a Végtet ellen.

FORDÍTOTTA MOHÁCSI ÁRPÁD

© Fortepan, Saly Noémi

© Fortepan, Magyar Földrajzi Múzeum, Erdélyi Mór cége

Megússza?! Ne má'...

Mellesleg, ki vette észre, hogy Godwin a *Caleb Williams*-ét visszafelé írta? Először bebonyolította hősét a nehézségeknek abba a hálójába, mely a második kötetet kiteszi, s csak aztán keresett az első kötetnek valami indoklást és magyarázatot a törté-
nendőkhez. (...) Semmi sem magától értetődőbb, mint az, hogy minden me-
sének vagy bonyodalomnak, mely ezt a nevet megérdemli, készen kidolgozva kell lenni egész a megoldásig, még mielőtt a toll egy betűt is leírt volna belőle. Csak ha a megoldást folyton szemünk előtt tartjuk, tudjuk megadni a bonyoda-
lomnak a következetesség és oki kapcsolat nélkülözhetetlen benyomását

– írja E. A. Poe abban a jeles tanulmányában, melyben néhány oldallal később azt a halhatatlan állítást is teszi, miszerint „egy szép nő halála a legpoétikusabb téma a világon”.¹

Befejezés és lezárás

Az alábbi elemzésben nem azt kívánom vizsgálni, mily mértékben tesznek eleget a különböző krimiszerzők

a Poe-előírta kívánalomnak. Valószínűnek tartom, hogy a szerzők többsége nem tartja magát túl szigorúan ehhez az előíráshoz. (Ettől, azonban, könyvük még épp úgy lehet kitűnő, mint csapnivaló.) Cé-
lom inkább annak vizsgálata, hogy mit értünk „megoldáson”, illetve az „egész a megoldásig” kifejezésen. Úgy vélem, hogy a „megoldás”, amellyel az olvasó (hacsak végigolvasatlanul abba nem hagyta a könyvet) szembetalálkozik, nem lehet más, mint a történet lezárása.

Természetesen nem vagyok nar-
ratológiai szakértő. Az alább követ-
kezőkben Eyal Segal tanulmányára²
fogok támaszkodni. Segal fontosnak tartja, hogy megkülönböztesse egy-
mástól a történet befejezését (*ending*) és a történet lezárását (*closure*). Minden történetnek van befejezése; a boltban megvásárolt konkrét könyvnek van utolsó lapja – amin túl „nincsen semmi”. Itt a vége, fuss el véle! – tartja a mondás. Lehet, hogy a történet nem itt zárult le, hanem korábban,³ de minden egyes detektívtörténetnek van „utolsó

oldala”. P. D. James *Takard el arcát* című detektívregényének⁴ 261-ik oldalán olvashatjuk a következőket: „Egy hónappal azután, hogy Eleanor Maxie-t bűnösnek mondták ki hirtelen felindulásban elkövetett emberölés vétkében”, majd ezt követően a szöveg így folytatódik:

Dalgleish egyik szabadnapján átutazott Chadfleeten. Hazafelé tartott Londonba az Essexi folyótorkolatától, ahol a vitorlása horgonyzott. Chadfleet nem jelentett nagy kerülőt, de Dalgleish nem is nagyon merült el annak elemzésében, mi is indítja arra, hogy megtegye ezt a három többletmérföldet a kanyargós, árnyas utakon⁵

Még három teljes könyvoldal, hogy aztán az utolsó oldal úgy fejeződjék be: „Amikor a férfi visszanézett, s látta a kiszűrődő fényben kirajzoló magányos alakot, váratlan és örömteli bizonyossággal érezte meg, hogy találkoznak még. S amikor legközelebb találkoznak, tudni fogja, mit mondjon.”⁶

Hogy lezárás is legyen, az már nem kényszerű követelmény. Segal szerint

[a] befejezéssel ellentétben, bizonyosan nem „megkerülhetetlen adottsága” egy történetnek, hogy lezárása is legyen. Ahhoz, hogy ezzel is rendelkezék, meglehetősen komplex és

kifinomultan kidolgozott stratégiák alkalmazására van szükség. Vannak szövegek, amelyeknél azért hiányzik, mert a szerző nem csinálta meg rendszeren, s van, amikor a szerző szánt szándékkal tartózkodik attól, hogy lezárást teremtsen a szövegéhez.⁷

Engem, őszintén szólva, nem nagyon érdekel, igaz-e vajon, hogy a detektívregény – mint Eyal Segal fogalmaz – „legalábbis 'klasszikus' formájában, sokkal inkább 'episztemológiai' irányultságú, mint etikai vezéreltetésű.”⁸ Ő ugyanis eléggé hajlik ennek az értékelésnek az elfogadására. Mint írja:

A bűnöző – szerencsénkre – bevall, beismer mindent. Elég kétséges, hogy a detektív által a könyvtárszobában felsorolt bizonyítékok elegendőek lennének ahhoz, hogy hivatalosan vádat emelhessenek a bűnös ellen s az ügy bírósági tárgyalásig jusson el. Az ilyen vallomás a „ráerősítés” szerepét játssza a lezáráshoz eljutásban, segíti az olvasót abban, hogy hitelt adjon a detektív a rejtély megoldásáról előadott elképzelésének. Biztosra vehetjük, hogy a rejtély leleplezése sokkal központibb szerepet játszik, mint az, hogy a joguralom követelményének a bűnös letartóztatásával és megbüntetésével „elég tétessék”. (...) Anthony Berkeley detektívfigurája a szerző egyik regényében nyíltan kijelenti: „fütyülök arra, hogy elítélik-e. Engem egyedül az érdekel, hogy képes legyek

„egyetlen egy gonosztett, még a gyilkosság esetében sem azért szabnak ki a zsidó törvények halálbüntetést, mert Isten ellen való vétkek, hanem azért, mert a társadalom ellen való bűnök. Az Isten ellen elkövetett vétkeket csak Isten maga bosszulhatja meg. A földi törvények számára nem az isteni kívánság, hanem a társadalmi szükségletek az irányadóak”.¹²

A gyanakvás, mellyel az emberéletet önvédelemre hivatkozva kioltót a közösség kezelte, abból a félelemből származott, mint Blackstone szépen megfogalmazta, hogy „a magunk védelméhez való jogot ne lehessen összekeverni az öléshez való joggal”.

A 12. század kezdetén az Uralkodó kizárólagos alapon formált igényt minden egyes emberhalállal végződő ügy jogi megítélésére. A minősítés (s így az ítélet) kategóriái az alábbiak voltak: 1) hibáztatható – azaz főbenjáró (*capital*) bűnnek minősülő; 2) elnézhető – azaz megbocsátható (*pardonable*); 3) igazolható – s ezért fölmentést érdemlő (*deserving of acquittal*).¹³ Szerencsére se a megbocsátható, se a fölmentést érdemlő emberölésre adott reakciókkal nem kell itt törődnünk, mivel ritka dolog, hogy a krimikben elmebeteg ölné, sem pedig önvédelemből nem ölnek; s uralkodói parancsnak ellenszegülőket is ritkán tesznek el láb alól.

Az Aranykor évtizedeiben a gyilkosság egyike volt ama négy büntetettnek, amelyre Angliában még halálbüntetés kiszabható volt. A II. világháború és a holokauszt okozta megrázkódtatás után, a kivégzések száma fokozatosan csökkent. 1965-ben (ez volt az az év, amelyben Nagy-Britannia eltörölte a halálbüntetést) hét kivégzést hajtottak végre. Összehasonlításképpen: a csúcs-időszakot jelentő 1930-as években évente átlagban 167 ember kivégzésére került sor. 1966-ban kettőre, 1967-ben már csak egy embert végeztek ki.¹⁴

A detektívtörténeteket olyannak tekinthetjük, mint amelyek magukon viselik koruk bélyegét. Hogy hogyan teszik ezt? Magát a módszert tekintve két válasz kínálkozik erre. Mi az, amit visszatükröznek, s így megmutatkozik bennük – ez az egyik. Mi az, ami kihagyódik belőlük, amiről hallgatnak – ez a másik.¹⁵ Mindezekre való tekintettel milyen lehetséges lezárások adódhatnak egy detektívregény számára?

A változat¹⁶

A gyilkosságot nem követi megtorlás. Magyarázata nem szokott más lenni, mint hogy a magánnyomozó előbbre valónak tartja a saját privát lelkiismeretének parancsát követni, mint az általa (gyakorta) lenézett társadalom erkölcsi normarendszerét és jogi kódexeit.

[A]nnyira együttérzek önnel, hogy ha a következő huszonnégy órában eltűnik, biztosítom, hogy senki se fogja útját állni.

– S aztán minden kiderül?

– Hát persze, hogy kiderül.

A tengerész dühében elvörösödött.

– Hogyan tanácsolhat illet egy férfinak? Annyit azért tudok a törvényről, hogy Maryt mint bűntársamat elítélnék. Azt hiszi, itt hagyom egyedül a bajban? Nem, uram, tegyék velem akár a legrosszabbat, de arra kérem, Mr. Holmes, tegyen meg mindent, hogy Maryt ne állítsák törvény elé.

Holmes megint megrázta a tengerész kezét.

– Csak próbára tettem, és ön ismét igaz embernek bizonyult. (...) Figyeljen ide, Crocker kapitány, most pedig a törvényeknek megfelelően járunk el. Ön a vádlott. Watson, maga egy brit esküdtszék, amelynek jobb képviselőt el sem tudnék képzelni. Én pedig a bíró. Tehát, tisztelt esküdtszék, a bizonyítékokat hallották. Bűnösnek találják a vádlottat vagy sem?

– Nem bűnös, bíró úr – szóltam.

– *Vox populi, vox dei.* A bíróság felmenti önt a vád alól, Crocker kapitány. Ameddig a rendőrség nem talál egyéb tettest, ön szabad.¹⁷

A megoldás részlet-finomsága már csak hab a tortán. Crocker kapitány csak addig marad ártatlan – figyelmeztet Holmes –, amíg a rendőrség

nem talál egy másik (s mivel Crocker volt a gyilkos, bárki más csak *ártatlan* lehet) gyanúba fogottat, akit persze nem lenne *fair play* elítélendő vádlott szerepében hagyni.

Idézhetnék egy másik, valószínűleg mindenki számára sokkalta ismertebb műből is. Nemcsak azért nem teszem, mert hosszú lenne, de azért sem, mert nem kívánom azzal a feltételezéssel megsérteni a kedves olvasót, hogy ne tudná kapásból rávágni, Agatha Christie melyik „bűnügyi klasszikusára” hivatkozom.

B változatok

A gyilkos életét veszi, de nem a szabályos ítélethozatal és -végrehajtás keretei között.

Mire a vitorlásuk Savannah-ba ér, a postahajó már régen ott lesz a levéllel, az ottani rendőrség pedig a táviratomból értesül róla, hogy az említett három urat nagyon várják ideát, mint egy bizonyos gyilkosság ügy vádlottait.

Valami kiszámíthatatlan tényező azonban rendszerint közbejön még a legtökéletesebb emberi terv esetében is. (...) Az őszi napéjegyenlőség körüli viharok, mint mondtam, nagyon hevesek és hosszantartók voltak abban az évben. Sokáig vártuk, hogy hírt kapjunk a Savannah-i Lone Starról, de nem jött semmi. Végül tudomásunkra jutott, hogy valahol,

messze, a nyílt óceánon egy hajó törött tatgerendáját látták hánykódni a hullámok között és ez a két betű volt rávésve: L. S. A Lone Star sorsáról ennél többet sohasem fogunk megtudni.¹⁸

Ez a fajta megoldás ritka jelenség, nem is érdemes különösebben foglalkoznunk vele, hiszen ha a „kiszámíthatatlan” nem jött volna közbe, akkor ez a változat az alább következők valamelyikébe sorolódna be.

Külön – és komolyan semmiképpen nem veendő – megoldás a Stephen Leacock által „Szaggató köhögés”-nek nevezett eljárás megoldásként alkalmazása.

Ennek a módszere nagyon egyszerű. Kék Edwardot – vagy bárki legyen is az – annak rendje és módja szerint elfogják. Bűnös, efelől nem lehet semmi kétség. De abban a pillanatban, amikor a Nagy Detektív és a tehetetlen rendőrség megkezdi kihallgatását, a bűnös arca eltorzul, és melléből szaggató köhögés tör elő. Vallani akar, de alig tud beszélni a kínzó köhögéstől. (...) Minden gyakorlott olvasó, ha ezt a gyötrelmes köhögést hallja, rögtön tudja, mi lesz a következménye. A bűnöző – noha bikaerős ember volt még két fejezettel előbb, amikor megfojtotta áldozatát, azután kiugrott a harmadik emeleti ablakon – most már a végét járja. Hogy mi a baja,

az nem világlik ki a regényből, de nyilvánvaló, hogy betegsége gyógyíthatatlan. Ezt a betegséget pontosan megnevezni már azért sem ajánlatos, mert esetleg akad valaki, aki tanácsot adna neki és meggyógyítaná – no, még csak az kellene a szegény, fáradt, kimerült szerzőnek! Mit kell kíváncsiskodni? Hát nem elég, hogy meg fog halni? A szimptómák félreérthetetlenek: a szaggató köhögés, a szelíd modor, a káromkodás abbahagyása, és az a hang, ahogy elrebeci: *uraim...* Mindez arra vall, hogy közeleg a vég.

Most már csak az van hátra, hogy a Nagy Detektív komor hangon kijelentse: *Uraim* (a történetnek ebben a stádiumában mindenki *gentleman*), *attól tartok, hogy ez a bűnös lélek már csak a Mennyei Bírónak fog tetteiről számot adni*. Ezután lehull a függöny, és mindenki tudja, hogy Kék Edward még az éjszaka kileheli bűnös lelkét.¹⁹

Mint céloztam rá, ez nem komolyan vehető megoldási kísérlet, a valóságban (tudomásom szerint) nincs is példa alkalmazására.²⁰

A Sors fölkínálta „költői igazságszolgáltatás” a következőket jelenti: a regény főszereplője meggyilkol valakit. E tettet büntetlenül megússza. Később azonban egy másik gyilkosság elkövetéséért, melynek elkövetésében nemcsak, hogy semmi része nincs (még csak közvetett módon sem) elítélik és ki is végzik.²¹

C változatok

Nagy általánosságban ritka, de korántsem példátlan az a megoldás, hogy a gyilkos (mindegy milyen megfontolásból) maga vet véget életének. Íme Agatha Christie egyik regényének, *A kristálytükör meghasadtnak* szeniálisan kétértelmű lezárása.

Marina Gregg ott feküdt az ágy hatalmas, fehér kagylójában, a szeme csukva, a keze összekulcsolva a mellén. (...) Miss Marple szelíden megszólalt:

– Nagy szerencse, hogy... túl sok altatót vett be. Valóban a halál maradt számára az egyetlen kiút. Igen... nagy szerencse, hogy túl sokat vett be... vagy... *adtak be neki.*²²

Vagy vegyük egy másik regényét:

– Kokain volt a karórában... – kezdtem.

– Igen, igen. Így vihette Mademoiselle Nick olyan kényelmesen magával a szanatóriumba. (...)

– Úgy érti, nem tud élni nélküle?

– *Non, non.* Mademoiselle Nick nem kábítószerfüggő. Néha – szórakozásból – ennyi az egész. De ma éjjel más célra kell neki. Ezúttal teljes adag lesz.

– Úgy érti...? – elakadt a lélegzetem.

– Ez a legjobb megoldás. Jobb a hóhér kötelénél. De pszt!, ne mondjunk ilyeneket M. Vyse előtt, aki maga a törvény és a rend. Hivatalosan nem tudok semmit. A karóra tartalma – pusztá sejtés részemről.²³

A nyomozó, a) valamiféle – a történetszöveg során érthetővé tett – rokonszenv, nagyrabecsülés okán, esetleg b) azon megfontolásra hivatkozva, hogy nehéz lenne a gyilkos bűnösségének kimondását elérni, hagyja (nem ritkán burkoltan maga sugallja) a lelepleződött tettesnek az öngyilkosságot. Így tesz Joe Alex is.

Amikor elmondtam neki, hogy tudom, mi van a modellben, és hogy be tudom bizonyítani, ki ölte meg Cowleyt és a nagyapát, Caroline, azt is hozzátettem, hogy a kocsim a feljáróban áll, s mivel ő, Jowett még sosem ült Rolls Royce volánja mögött, kipróbálhatja. *Ha netán baleset érné*, Manchester város repülőinek emlékműve *minden bizsonnyal elkészül, mégpedig az idő előtt elhunyt szobrászművész tervei szerint.* Ellenkező esetben életfogytiglani szigorított börtön vár rá, öregség bűnözők között, cellabűz klórral meg karbollal átítatott, áporodott, dögletes levegő... élete végéig. Tudta, hogy vesztett. A szeme sem rebtent, elkérte a slusszkulcsot, és... a többi magatok is láttátok.²⁴

Vagy lássuk Dorothy Sayers a mai olvasó számára nehezen elviselhető arisztokrata amatőrjét, Lord Peter Wimsey-t, amint a bűnbanda egyik, korábbi tetteit már szánó-bánó, felesége és fia jövőjéért aggódó egyik tagjával beszélget.

– Figyeljen rám! – mondta. – Azt hiszem, létezik egy más megoldás is. Magán nem segít, de gyökeresen más helyzetet teremt a felesége és a gyereke számára.

– Mi lenne az? – kérdezte Tallboy mohón.

– Semmiről nem szabad tudniuk. Semmiről. Senki nem fog tudni semmit, ha azt teszi, amit mondok.

– Istenemre, Wimsey! Mire gondol? Mondja már! Bármit hajlandó vagyok megtenni.

– Magán nem fog segíteni...

– Nem számít! Mondja már!

– Menjen most haza. Gyalog menjen, ne siessen túlságosan. És ne nézzen hátra.

Tallboy rámeredt. A vér kifutott az arcából. Szája széle sápadtfehér volt. Mint a papír.

– Azt hiszem, felfogtam... Nos, így legyen.

– Akkor hát, rajta! – mondta Wimsey. Kezet nyújtott Tallboynak.

– Jó éjszakát. És sok szerencsét – mondta.

– Köszönöm. Jó éjszakát.

Wimsey az ablakból figyelte, ahogy kilép a Piccadillyre és elindul a Hyde Park Corner irányába. Látta, amint egy szomszédos kapualjából egy árnyék kilép, és követni kezdi...

– Irány a veszőhely... Isten legyen irgalmas hozzá!²⁵

Rex Stout Nero Wolfe-ja viszont nem „szívjóságból” cselekszik, ha-

nem – akik olvasták a könyvet, meghitelhetnek rá – leginkább azért, mert erősen bizonytalan, képes lenne-e elérni, hogy a gyilkos hölgy bűnösségét esküdtszék előtt is megálló bizonyítékokkal bizonyítani lehessen képes. Na de

[a]z asszony olyan gyors volt, mint a villám. Bal kezével kissé fölemelte a doboz fedelét, jobb keze megmozdult a dobozban – de nem kotorászott, ügyesen és határozottan mozdult, nem is hiszem, hogy rajtam kívül bárki is észrevette. Sohasem felejttem el, ahogyan az arcán uralkodott. A foga továbbra is ajkába mélyedt, de ezen kívül semmi jelét nem adta annak, hogy milyen kétségbeesett, végzetes lépésre készül. Aztán, mint a villám, kirántotta a kezét a dobozból, és a szájához emelt egy kis üveget, a fejét pedig annyira hátravetette, hogy kivillant a hófehér nyaka, amint lenyelte.²⁶

A motívumok, melyek a magánnyomozót arra ösztönözhetik, hogy engedje meg a tettes számára, hogy a menekülés útját az öngyilkosságban keresesse, sokféleek lehetnek. Bernie Ohls, a Los Angeles Police Department főnyomozója átlát Philip Marlowe-n.

– Jól van, okostóbiás. De a nő még élne. Elkaptuk volna mint gyanúsítottat. *De maga, maga strici, maga azt akarta, hogy meghaljon. Igaz?*

– Azt akartam, hogy magába nézzen, hosszan, alaposan, nyugodtan. Hogy utána mihez kezd, az már az ő dolga. Tisztázni akartam egy ártatlan embert. Nem törődtem vele, hogy mi módon, és most sem érdekel. Kéznél vagyok, ha akar valamit.²⁷

S hogy jól lát, arra az olvasó már 20 oldallal korábban rájöhetett. Amikor arra kapacitálják, hogy hívja ki a rendőrséget, elvégre „Törvény is van a világon”, Marlowe azt válaszolja:

Nem kell. Annyi bizonyítékunk sincs, hogy egy legyet lépre csaljunk vele. (...) Bizony, törvény is van a világon. Torkig is vagyunk vele. Azért van, hogy az ügyvédek meggazdagodjanak. Mit gondol, meddig virítanak az úri banditák, ha az ügyvédek ki nem okosítanak őket, hogyan kell csinálni?²⁸

Philip Marlowe „ügyei” kapcsán máskor is előfordul olyan gyilkos, aki öngyilkos lesz. A *Farewell, my lovely* Velmájáról van szó.

– Hát akkor menjünk – mondta a nő, felállt, magához vette a táskáját, és levette a fogasról a kabátját. Odavitte a jardhoz, hogy tartsa, amíg belebújik. A zsernyák fölállt, és úriemberhez illően tartotta is a kabátot.

A nő megperdült, kirántotta táskájából a pisztolyát, és háromszor

rálőtt a nyomozóra a kezében tartott kabáton keresztül.

Két golyó volt még a pisztolyában, amikor rátörték az ajtót. Még a szoba közepére se értek, már mind a kettőt saját magába eresztette. A második golyót már csak reflexből lőhette ki. Elkapták, mielőtt leesett volna a padlóra, de már élettelenül lógott a feje.²⁹

Ne hagyjuk említetlenül, ahogyan az üggyel kapcsolatban egy „hivatalos” rendőr fordul Marlowe-hoz. (Már csak azért se, mert más krimikben is elhangzanak ilyesfélék.)

– Hülyeséget csinált a nő, amikor lelőtte a kopót. Sose ítéltük volna el, számításba véve a csinos pofikáját meg a rengeteg pénzét és azt az üldözésekről szőtt mesét, amit azok a csillagászati összeget fölnyaló prókátor-fickók fölépítettek volna. Szegény kislány, aki egy nyomortanyáról indult, és fölkapaszkodik odáig, hogy egy milliomos feleségül vegye, és a keselyűk, akik ismerték csórá korában, nem hagyták békén. Valami ilyesmi.³⁰

*

Létezik ez a típus ennél keményebb változatban is. Itt van, például, Lawrence Sanders egyik krimijének befejezése:

– Őszinte leszek magához, Mr. Geltman – mondta aztán Delaney.

– Nem hiszem, hogy az államügyész elsőfokú gyilkosság miatt kér ítéletet maga ellen. (...) Szerintem talál majd egy okos ügyvédet, aki néhány védelmi kifogást emel, és azt tanácsolja magának, hogy kisebb vádért folyamodjék. Mondjuk másodfokú gyilkosságért. Ha nagyon okos az az ügyvéd, akkor egyszerű emberölési vádra is lealkudhatja. A lényeg az, hogy akárhogy is ügyeskedik, ülnie kell majd, Mr. Geltman. Ezt nem lehet megúszni. (...) Úgy tíz és tizenöt között, a szabadlábra helyezésig. (...) Egy okos ügyvéd el tudja intézni. Egy okos és *drága* ügyvéd. A galériája, persze, rámegegy a dologra. És az a gyönyörű lakása. Az imádott tárgyai mind. (...) Gondolom, az adóhivatal elárverezteti majd az egészet, hogy kiteljen belőle a maga pénzbüntetése. De lehet, hogy maga kényszerül áruba bocsátani, hogy a védelme költségeit kifizesse belőle. Másoké lesz az a sok kedves tárgy. A lakását szétdúlják, az álmat összezúzzák. Minden odalesz. A szépség, a légység, az egésznek ez a dús kényelmessége. Nagyon is más lesz az a hely, ahová mennie kell, Mr. Geltman. Tizenöt évre. Egy háromszor háromméteres betoncella, együtt két másik fickóval, meg egy kiblivel. És azok a fickók! Állatok, Mr. Geltman. Durva barmok, akiket négykézláb kell majd kiszolgáltatnia. A szó szoros értelmében, ha érti, mire gondolok. Alig ehető táplálékot kap. És olyan unalmas az egész, hogy a

képzelete összezsugorodik, a remény lehvad. Mert minden nap pontosan olyan, mint a többi – *pontosan*, Mr. Geltman, és az a tizenöt év akár ötven is lehetne, vagy száz, vagy ezer, oly messzinek fogja látni a végét. (...)

Olyan villámgyorsan történt, olyan hirtelen, hogy amikor később a videóadásban újra végignézték, a vizsgálóbizottság megállapította, hogy nem lehetett volna megakadályozni.

Saul Geltman fölpattant, mintha az Isten keze rántotta volna föl.

Előrebillent, az előreesést három lendületes futólépéssel védte ki, amellyel a nyitott ablakhoz rohant.

Úgy repült ki rajta, mint a toronyugró a trambulínról, széttárt karokkal, leszegett fejjel.

Lábujja nem is érintette a párkányt.

Átvetette magát, és siklott lefelé.

Hallották, amikor földet ért.

Boone megrándult, Jason megrázódott. Edward X. Delaney már előre hallotta azt a zajt, és lassan lecsukta a szemét.

(...)

Ezután csöndben voltak egy darabig. A Harmincnyedik utca után a forgalom kissé enyhült, és Boone kilazított a volán mellett.

– Főnök... – kezdte.

– Igen?

– Míg maga beszélt Geltmanhez, mielőtt kiugrott... tudja, a gyönyörű otthonáról meg a nyomorúságos börtönéletéről...

– Igen?
– Azt gondoltam, hogy ön...
– Azt gondolta, hogy én... nos?
– Á, szamárság – mondta Abner Boone, és egyenesen előrebámult. – Nyilván csak képzelődtem.
– Nyilván – mondta derűsen Edward X. Delaney, és rágyújtott egy szivarra.³¹

D változat

Külön tárgyalandók azok a befejezések, amelyek azzal a megoldással élnek, hogy az elvetemült gyilkost valaki megöli. Lehet szó, például, alvilági figuráról, aki személyes leszámolás okán nyírja ki – még mielőtt a rendőrség rá tehetné volna a kezét.

Fogta a koffert, kísétált a hálósobából, ki a lakásból, le a lépcsőn, az utcára.

A nő a lépcső aljánál várt rá. Csak ennyit mondott: „Még nincs vége az operának” – és a férfi összeráncolt homlokkal el akart menni mellette. Bolondnak vagy legalábbis lököttnek hitte, a város tele volt örültekkel. Meglepődött, amikor meglátta az egyenes, nyitott borotvát a kezében, és megrettent, amikor rájött, hogy neki esik a borotvával, és rettenetesen megijedt, amikor látta, hogy a nyakából ömlik a vér. Odakapott. A vér a kezére folyt. – Sajnálom – szólt, de aztán meghalt, még mielőtt ki tudta volna mondani az utolsó szót: „Apám!”³²

Vagy – annak a számomra, az olvasó számára történt aprólékos kifejtése után, hogy mi a bizonyíték az adott személy gyilkos voltára – a nyomozó az, aki kinyírja a gyilkost. Carter Brown termékeny detektívregény-író volt. Regényeiben sok főhőst szerepeltet, egyikük Al Wheeler hadnagy, a közvetlenül Lavers sheriff mellé rendelt nyomozó.³³ Ő például azt a megoldást választja, hogy látszólag lépre megy. A gyilkos, aki után nyomoznia kell – természetesen szeretné őt örökre elhallgattatni, Wheeler azonban – mit is tehetne egyebet –, merő önvédelemből lelövi. Lássunk egy példát (nagyjából egy kaptafára készül valamennyi).

Ahogy az első lövés eldőrdült, a földre vetettem magam, kétségbeesetten próbálva a tokjából kirángatni a revolveremet. Mire a második lövés hangja végigvisszhangzott a szobán, már a hasamon feküdtem, jobb kezemben a revolveremmel.

– Dobja el a fegyvert! – üvöltöttem.

– Dögölj meg, te személtláda! – mondta a nő és szemében gonosz fény villant fel, mielőtt meghúzta a ravaszt.

A golyó a fejemtől úgy tíz centiméterre csapódott a padlóba. Apró faforgácsok hullottak rám. Kicsit fölemeltem a fegyvert és kétszer meghúztam a ravaszt. Tántorogva pár lépést hátrált, majd minden erejét

összeszedve megpróbált egyetlen, utolsó erőfeszítéssel kiegyenesedni. Bal melle alól vér spriccelt, a fegyver kiesett a kezéből. Térdre rogyott, majd a földre zuhant. A zuhanás zaja szinte megrázta a szobát.³⁴

Egy másik szerző regényében:

Joe egy pillanatig mozdulatlanul állt, csodálkozva tapasztalta, hogy semmit sem érez, öntudatlanul is kereste azt a helyet, ahol a golyó a testébe hatolhatott. De nem bicsaklott meg a térdre. Viszont Thomas Kempt feje előrebillent, azután egész teste, mint egy bábu, lassan a földre dőlt, a körülöttük állók lába elé.

Joe villámgyorsan körülnézett. Jones őrmester állt a háta mögött: éppen leeresztette a fegyverét.

– A hónom alatti pisztolytászkában tartom, főnök – szólalt meg csendesen. – És amikor az ilyen jómadaraknak elmondják a szöveget, akkor mindig Napóleon módjára tartom a kezemet, a köpenyem alatt, a kezemben pedig a kibiztosított, csőre töltött pisztoly agyát... minden eshetőségre elkészülve...³⁵

*

Na de akkor mégis mi van, pontosabban: mi lesz?, ha a regény azzal zárul le, hogy a nyomozó hatóság kijelenti:

Nem hittünk a szemünknek és a fülünknek, hanem elővettük az eszünket és ennek eredménye az a tény, hogy most elmondhatom a formulát: „A törvény nevében, kétrendbeli, előre megfontolt gyilkosság vádjával letartóztatom, és egyben figyelmeztetem, hogy minden, amit e perctől fogva mond, felhasználható ön ellen.”³⁶

Mint egyik korábbi idézet céloz rá, lehetnek okos és drága ügyvédek, akiknek ügyeskedve sikerül elérniük, hogy a *vádlott* (akiről mi, olvasók, a nyomozás által feltárt bizonyítékok alapján tudván tudjuk, hogy nem csak vádlott, de *tettes* is) mindezek ellenére megússza, hogy bűnéért vezekelnie kelljen. Az olvasó zavartan próbálja átgondolni az esélyeket.³⁷ A szerző segíthet nekünk a (mindig megnyugtató) igazságszítás bekövetkeztét tartalmazó információval.

Akkor azt gondoltam, kissé elsieti a dolgot, hiszen elképzelhető volt, hogy szükségük lesz [mármint az igazságszolgáltatás jogászainak – *L. P.*] valami plusz bizonyítékra még. De ma már túl vagyunk Horan és Egan bírósági tárgyalásán. Bűnösnek találták és el is ítélték őket. És ami a fő, egy hét férfiből és öt nőből álló esküdtszék mindössze négyórányi tanácskozás után bűnösnek mondta ki Jean Estey-t gyilkosság vádjában... Mi a fenét akarnánk még?!³⁸

Vagy a hatásvadász dramolettben:

– Tessék, megkapta, meghalt. És vele másik két ember is. Most bizonyára határtalanul megkönnyebbült, hogy elérte a célját.

Alice elmosolyodott. – Mindenesetre nem vagyok túlságosan nyugtalan, Steve.

– Nem?

– Nyilván az esküdtszék tagjai között is lesz néhány férfi. – Várt egy kicsit – Márpedig a férfiak meglehetősen kedvelnek engem.

(...)

Az esküdtszék tagjai közül nyolcan voltak férfiak.

Az esküdtszék potom hat perc alatt döntött.

Mercer egyfolytában zokogott, míg az esküdtszék elnöke felolvasta a határozatot, és a bíró ítéletet hirdetett. Alice viszont emelt fővel, hátrafesztett vállal, egyenes háttal, egykedvűen hallgatta a bírót.

Az esküdtszék mindkettőjüket bűnösnek találta első fokú gyilkosság büntetében, és a bíró villamosságokban végrehajtandó halálbüntetést szabott ki rájuk.³⁹

Rögtön megjegyezném azonban, hogy ez a fajta megnyugtató „ugrás a jövőbe” viszonylag ritkán fordul elő. Sokáig nem is nagyon mutatkozik szükség rá. A „klasszikus” detektívregény szereplői ugyan a „lezárás” előtt hébe-hóba beszélnek is arról,

hogy nincs elég bizonyíték a vádemeléshez, meg hogy ügyes ügyvédek erre meg arra képesek, az ilyen könyvek olvasóinak mégis nagyon sokáig elég, ha a rendőrség letartóztatja a vádlottat. Innentől fogva – akarják hinni – az igazságszolgáltatás megy a maga útján. Még olyankor is ezt akaródzik hinni, amikor a regényszöveg éppen az ellenkezőjét állítja.

– És most mi lesz?

– Tudom, hogy ő tette – mondta az Atya. – De nincs bizonyítékom. Szűz kéz, talán szerencséje lesz... Mintha még a törvény is azt venné alapul, emberi viszonyokra lefordítva, hogy a lónak négy lába van, mégis botlik. Egy gyakorlott ügyvéd szemképráztató parádét rendezhetne egy kis lelki masszázssal, oly ifjú még, sanyarú gyermekkor, és ráadásul nagyon szép kislány.

– Igen, mondta Miss Marple. – Lucifer gyermekei gyakorta szépek a szemnek...! És mint tudjuk, babérfaként virulnak.

– De ahogy mondom, valószínűleg idáig sem jut el az ügy, nincs bizonyíték, vegyük például önt, be fogják idézni tanúnak arra, amit az anyja mondott... arra, hogy bevallotta a bűnt.

– Tudom – mondta Miss Marple. – Figyelmeztetett, hogy el ne felejtsem. (...)

Kinyílt a szomszédos hálószooba ajtaja. Elvira Blake lépett be rajta. Egyszerű vonalú halványkék ruhát

viselt. Arcát leomló haja keretezte. Olyan volt, mint az angyalok az itáliai primitívek képein. Egyikük-ről másikukra tekintgetett. Aztán megszólalt.

– Egy autót hallottam, csattanást, meg kiáltozást... Baleset történt?

– Nagyon fájlalom, Miss Blake, de közölnöm kell önnel – mondta Davy felügyelő hivatalos hangon –, hogy az édesanyja meghalt.

Elvirának elakadt a lélegzete. – Jaj, nem, – mondta. Bágyadt, erőtlen tiltakozás volt.

– Mielőtt megszökött – folytatta Davy főfelügyelő – ugyanis ez *szökés* volt –, bevallotta, hogy ő ölte meg Michael Gormant.

– Úgy érti, hogy... – dadogott a lány – hogy... Ó...

– Igen – mondta az Atya. – Legalábbis ő ezt mondta. Van valami hozzáfűzni valója?

Elvira hosszan meredt a főfelügyelőre. Alig észrevehetően megrázta a fejét.

– Nem – mondta. – Nincs hozzáfűzni valóm.

Aztán megfordult, és kirohant a szobából.

– Futni hagyja? – kérdezte Miss Marple.

Az Atya nem válaszolt azonnal, aztán öklével teljes erőből az asztalra csapott.

– Nem! – harsogta. – Nem, esküszöm, nem! Miss Marple lassan, ünnepélyesen bólintotta.

– Az Úristen legyen irgalmas az ő lelkének.⁴⁰

*

Befejezésül nézzünk egy másféle lezárást. Az Aranykor „klasszikus” detektívregényeiben – kevés kivételt leszámítva – a történet azzal zárul, hogy a gyilkost, akinek személyazonosságát a nyomozó (amatőr, magándetektív, rendőrségen dolgozó mindegy) megállapította, és a rendőrség – ítélethozatalig – átadja az igazságügynek. Ez természetesen hallgatólagosan előfeltételezi, hogy nincs többet miről beszélni, az igazságügy teszi a dolgát. Mint ahogy Miklós Ágnes Kata írja:

Nash felügyelő katonás nyíltsága, Dermot Craddock high-brow intelligenciája vagy éppen Davy felügyelő, az „Atya” megtévesztően nyájas bumfordisága csak háttér ugyan, de jól körvonalazott háttér – a brit társadalom és persze Christie bizalmát mutatják a törvény intézményeiben⁴¹

A gyilkos tehát vagy lógni fog, vagy élete végéig egy cellában fogja várni, hogy vége legyen.⁴² Érdemesnek tartom ehhez egy egészen más kontextus-rendszer elemzésére íródott tanulmány figyelemre méltó gondolatával előhozakodni. A 20. század eleji klasszikus „angol iskola” detektívregényeit a középkori közel- és tá-

vol-keleti kultúrákéival⁴³ összevető szerzőt, Malti-Douglast idézve,

[a] klasszikus nyugati detektívtörténet végén *helyre áll* a rend. *Ugyanúgy*, mint keleti megfelelőjében. Azonban nyilvánvaló, hogy annak értelmezésében, *mit tekintünk rendnek*, alapvető különbség van az egyik és a másik változat között. A keleti irodalmi műben bemutatják a bűntett fölfedezését. Követi ezt a nyomozás folyamata, mely végül elvezet a bűnös azonosításához. A bűnös bevallja, hogy elkövette a tettet; majd kiszabják rá a büntetést. A nyugati narratíva is a bűntett fölfedezésével kezdődik, és a bűnös kilétét fölfedő nyomozással folytatódik.

Többre azonban már nem kerül sor az irodalmi műben. Mivel mind az ódon, mind a 20. század eleji műfaj a rend helyreállításáról szól, ez a különbség nem jelenthet mást, mint azt, hogy különbözőképpen látják, mit jelent a rend a kétféle detektívtörténet számára, s mennyire más világnézetet tükröz implicit módon az egyik és a másik. Nyugaton a rend a történetekről való tudás megszerzését jelenti. Keleten a rend az igazságos büntetés kiszabásával áll helyre. Végző soron áttételesen a Nyugat számára a rendet a tudással rendelkezés jelenti, a Kelet számára pedig a méltányos igazság érvényre juttatása és kinyilvánítása.⁴⁴

Hadd tegyem hozzá mindezekhez, hogy egy holland szerzőpár a kor-

társ amerikai krimiről írott könyvében (ha jól emlékszem John D. MacDonald valamelyik Travis McGee könyve kapcsán) úgy fogalmaz:

A törvény olyképp definiálja az igazságot, hogy az szembenálló érdekek egymással bizonyos szabályok szerint megküzdő versengéséből bontakozik ki. A jogrend valamilyen következtetésre jut. Ennek nagyon kevés köze van ahhoz, hogy mi a helyes és mi a helytelen. *A törvény betartása csak azt biztosítja, hogy rend legyen a világban.* Azt, amit igazságnak akarsz nevezni, azt csak konkrét emberek – férfiak és nők – kínálhatják számodra.⁴⁵

A keménylegény magádetektív – aki, Chandler márványba kívánczoló megfogalmazása szerint „a mocsok utcákat járja, de ő maga nem mocsok ember” – más világban él. Számára a munkája csak úgy vállalható, ha a maga normái szerint tisztességesen lezárja az ügyeit. Hogy ő végez-e a bűnözővel, vagy hagyja, hogy az maga végezzen önmagával – részletkérdés.

Bár független a rendőrségtől – abban az értelemben, hogy ellenszegülhet neki,⁴⁶ saját egyéni lelkiismeretére hallgatva egy adott mértékig független a rendőrség és az állam a teljes, öntörvényű emberrel szemben érvényesíteni kívánt – korlátok közé zárni akaró – erőfeszítéseitől. Azonban a *szolgáltatói*par hitelt érdemlő magánvállalkozójaként (vagy

bérmunkásaként) igazából nem le-
vásztható az államról, ezért joggal
állítható Philip Marlowe-ról, hogy
az általában vett rendőrséggel szem-
ben tanúsított személyesen ellensé-
ges (de legalábbis ellenállást tanúsí-
tó) viszonya leginkább csak gesztus-
értékű.⁴⁷ Lehetséges, hogy így van.
Én vevő vagyok a *hatékony* lezárás
lehetetlenséget beismerő *morálisan*
gesztusértékű lezárásokra is.

Fölálltam, és válasz nélkül a páncél-
szekrényhez léptem. Megtekertem
a gombot, kivettem a borítékot a
Madison-portréval meg az öt darab
kávéillatú százast. Kicsaptam az egé-
szet az asztal közepére, aztán kézbe
vettem az öt darab százast.

– Ezt megtartom. Ennyit költöttem
a kutatásra. A Madison-portréval
szívesen játszadoztam. Most vissza-
adom.

Eléje tettem az asztal sarkára. Rá-
nézett, de nem nyúlt érte.

– A magáé, tartsa meg – mondta.
– Van belőle elég. Igazán hagyhatta
volna a dolgot.

(...)

– Ugyan engedjen már föl egy
kicsit. Menjünk el valahova, ahol
hűvös van és nyugalom, és igyunk
egy dzsitront.

– Az idő nem alkalmas, señor
Maioranos.

– Valamikor elég jó barátok vol-
tunk – mondta boldogtalanul.

– Tényleg? El is felejtettem. (...)
Tegye el a pénzét, señor Maioranos.
A kelleténél több vér tapad hozzá.
(...) Nem akarok elbúcsúzni magától.
Akkor búcsúztam el, amikor ez még
jelentett valamit. Amikor a búcsú
szomorú volt, magányos és végleges.

(...)

Nem is találkoztam többé közü-
lük eggyel sem – kivéve a kibereket.
Olyan még nem volt, hogy búcsút
vehessen tőlük az ember.⁴⁸

S hogy ne szabályt erősítő kivétel-
nek vélje az olvasó, hadd hivatkoz-
zam Lew Archerre is:

Lehajtottam egy második whiskyt is,
hogy erőt gyűjtsek. Ezután kivettem
a páncélszekrényből Mrs. Marburg
csekkjét. Ezer apró darabra téptem
és a kis sárga konfettidarabkákat
kiszórtam az ablakon, ahol a szél
felkapta őket és elsodorta az ember-
áradat felé, amelyben összevissza
kavarogtak hippik és kispolgárok,
kábítószerek és narkodílerék,
kisstílv svihákok és nagymenő
genszterek, szimulánsok és súlyos
sebesültek, szent idioták, elkárhozott
lelkek, örült szüzek...⁴⁹

Hiszen mint tudjuk, a magánnyo-
mozó, a városi flaszterre tévedt cow-
boy-revolverhős a történet végén
nem lovagolhat el a lenyugvó Nap
vörös korongja felé...⁵⁰

BIBLIOGRÁFIA

- Auden, W. H.: The guilty vicarage. In uő: *The Dyer's Hand*. Faber & Faber, 1963.
- Bertens, Hans – Theo D'haen: *Contemporary American Crime Fiction*. Palgrave, 2001.
- Brown, Carter: *The Clown*. Horwitz Publications, 1972.
- Brunsdon, Charlotte: Structure of anxiety: recent British television crime fiction. *Screen*, Vol. 39. no. 3. (1998), 223–243.
- Chandler, Raymond: *Kedvesem, isten veled!* (fordította Molnár Miklós). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1971.
- Chandler, Raymond: *Elkéstél, Terry!* (fordította Papp Zoltán). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1973.
- Christie, Agatha: *A Bertram szálló* (fordította Bart István). Európa Könyvkiadó, 1969.
- Christie, Agatha: *A kristálytükör meghasadt* (fordította Veres Júlia). Magvető, 1978.
- Christie, Agatha: *Gyilkosság az Orient expresszen* (fordította Katona Tamás). Európa Könyvkiadó, 2001.
- Christie, Agatha: *Ház a sziklán* (fordította Gálvölgyi Judit). Európa Könyvkiadó, 2009.
- Conquergood, Dwight: Lethal theatre: performance, punishment, and the death penalty. *Theatre Journal*, Vol. 54. no. 3. (October, 2002), 339–367.
- Cohen, Daniel A.: In defense of the gallows: Justification of capital punishment in New England execution sermons, 1674–1825. *American Quarterly*, Vol. 40. no. 2. (June, 1988), 147–164.
- Dehée, Yannick: Les mythes policiers du cinéma français, des années 30 aux années 1990. *Vingtième siècle. Revue d'histoire*, No. 55 (Juillet–Septembre, 1997), 82–100.
- Doyle, Sir Arthur Conan: *Az öt narancsmag* (fordította Nikowitz Oszkár). In Sir Arthur Conan Doyle *Összes Sherlock Holmes története*. Első kötet, Szukits Könyvkiadó, 2001, 200–213.
- Doyle, Sir Arthur Conan: *Az Apátsági Major* (fordította Boronkay Zsuzsanna). In Sir Arthur Conan Doyle *Összes Sherlock Holmes története*. Első kötet, Szukits Könyvkiadó, 2001, 658–673.
- Doyle, Sir Arthur Conan: *A zsarolókirálya* (fordította Nikowitz Oszkár). In Sir Arthur Conan Doyle *Összes Sherlock Holmes története*. Első kötet, Szukits Könyvkiadó, 2001, 587–596.
- Freedman, Carl – Christopher Kendrick: Forms of labor in Dashiell Hammett's *Red Harvest*. *PMLA*, Vol. 106. no. 2. (1991), 209–221.
- James, P.D.: *Takard el arcát* (fordította Nemes Anna). Európa Könyvkiadó, 1983.
- Leacock, Stephen: *Hogyan kell detektívregényt írni* (fordította Szinnai Tivadar). In uő: *A rejtély titka*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969, 157.

- Macdonald, Ross: *Veszélyes ellenfél* (fordította Gáspár Andrea). Pallas Stúdió, 1997.
- McBain, Ed: *Halj meg, zsarui!* (fordította Kertész P. Balázs). Pannon Könyvkiadó, 1990.
- McBain, Ed: *Fehér por* (fordította Rácz Livia). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1983.
- Malti-Douglas, Fedwa: The classical Arabic detective. *Arabica*, Vol. 35. no. 1. (March, 1988), 59–91.
- Poe, Edgar Allan: A műalkotás filozófiája (fordította Babits Mihály). In Babits Mihály *Dráma- és Prózafordításai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 425, 419.
- Sanders, Lawrence: *A második halálos bűn* (fordította Fencsik Flóra). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1982.
- Sayers, Dorothy: *Murder Must Advertise*. Gollancz, 1933.
- Segal, Eyal: Closure in detective fiction. *Poetics Today*, Vol. 31. no. 2. (Summer, 2010), 153–215.
- Słomczynski, Maciej /Joe Alex/: *Ördögi játszma* (fordította Cservenits Jolán). Európa Könyvkiadó, 1971.
- Słomczynski, Maciej /Joe Alex/: *Ahol nincs tízparancsolat* (fordította Varsányi Mária). Magvető, Albatrosz Könyvek, 1973.
- Stout, Rex: *A vörös doboz* (fordította Szilágyi Tibor). Európa Könyvkiadó, 1988.
- Stout, Rex: *The Golden Spiders*. Fontana Books, 1964.
- Wingate, Nancy: Getting away with murder: an analysis. *Journal of Popular Culture*, Vol. 12. no. 4. (1979), 581–603.

JEGYZETEK

1. Poe, Edgar Allan: A műalkotás filozófiája (fordította Babits Mihály). In Babits Mihály *Dráma- és Prózafordításai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 425, 419. (Kiemelés – L. P.)
2. Segal, Eyal: Closure in detective fiction. *Poetics Today*, Vol. 31. no. 2. (Summer, 2010).
3. Mert a regény (a történet) végét jelentő konkrét lap után még a regényhez már nem tartozó lapokra is nyomtatva van valami (például hirdetések).
4. James, P. D.: *Takard el arcát* (fordította Nemes Anna). Európa Könyvkiadó, 1983.
5. James, 261.
6. Uo.
7. Segal, 155.
8. Segal, 168.
9. Uo.
10. Miklós Ágnes Kata: *Bűnös szövegek. Bevezetés a detektívtörténetekbe*. KompPress Kiadó, Kolozsvár, 2009, 32.

11. Wingate, Nancy: Getting away with murder: an analysis. *Journal of Popular Culture*, Vol. 12. no. 4. (1979), 599. (Kiemelés – L. P.)
12. Lásd ezzel kapcsolatban Cohen, Daniel A.: In defense of the gallows: Justification of capital punishment in New England execution sermons, 1674–1825. *American Quarterly*, Vol. 40. no. 2. (June, 1988), 155.
13. Green, Thomas A.: Societal concepts of criminal liability for homicide in medieval England. *Speculum*, Vol. 47. no. 4. (1972), 669.
14. Conquergood, Dwight: Lethal theatre: performance, punishment, and the death penalty. *Theatre Journal*, Vol. 54. no. 3. (October, 2002), 341.
15. Brunson, Charlotte: Structure of anxiety: recent British television crime fiction. *Screen*, Vol. 39. no. 3. (1998), 230.
16. Csak olyan regényben fordulhat elő, amelynek magádetektív a főhőse, a rendőrt ugyanis szigorúan köti a „reglama”.
17. Doyle, Sir Arthur Conan: Az Apát-sági Major (fordította Boronkay Zsuzsanna). In Sir Arthur Conan Doyle *Összes Sherlock Holmes Története*. Első kötet, Szukits Könyvkiadó. 2001, 673. Említhetném még hasonló példának A zsarolók királya (fordította Nikowitz Oszkár) című elbeszélését is. Lásd uo.
18. Doyle, Sir Arthur Conan: Az öt narancsmag (fordította Nikowitz Oszkár). In Sir Arthur Conan Doyle *Összes Sherlock Holmes Története*. Első kötet, Szukits Könyvkiadó, 2001, 213.
19. Leacock, Stephen: Hogyan kell detektívregényt írni (fordította Szinnai Tivadar). In uő: *A rejtély titka*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969, 157.
20. A detektívregény-kategóriában kiadott művek száma „aszimptotikusan tart a végtelenhez”. Megjegyzéseimet tehát, kérem, tekintsék valószínűségi kijelentéseknek. Lehet, hogy valaki nagy kínnal talál egy darab konkrét detektívregényt, amely ilyen megoldással élt. Ezesetben természetesen elnézést kérek, de a fel fogásomat fönntartom.
21. Mint egy tanulmány szerzője e poétikai effekttel kapcsolatban kijelenti: „A ’költői igazságszolgáltatást’ kínáló regényeket olvasva valami különleges elégedettség önthet el mindegyikünket. (Csak én, aki most a könyv végére értem, csak én tudom, igazából mi is az igazság! Csak én, meg, persze, a gyilkos, tudunk az általa elkövetett első gyilkosságról; csak ő, meg én tudjuk, mily tökéletesen ártatlan a második halálesetben.) Az eseményeknek ezen az ironikus egybecsengésén kárörvendően szórakozhatunk.” Lásd Wingate, 599.
22. Christie, Agatha: *A kristálytűkör meghasadt* (fordította Veres Júlia). Magvető, 1978, 133.
23. Christie, Agatha: *Ház a sziklán* (fordította Gálvölgyi Judit). Európa Könyvkiadó, 2009, 252.

24. Słomczynski, Maciej /Joe Alex/: *Ahol nincs tízparancsolat* (fordította Varsányi Mária). Magvető Könyvkiadó, Albatrosz Könyvek, 1973, 383. (Kiemelés – L. P.)
25. Sayers, Dorothy: *Murder Must Advertise*. Gollancz, 1933, 193.
26. Stout, Rex: *A vörös doboz* (fordította Szilágyi Tibor). Európa Könyvkiadó, 1988, 143.
27. Chandler, Raymond: *Elkéstél, Terry!* (fordította Papp Zoltán). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1973, 305. (Kiemelés – L. P.)
28. Chandler (1973), 284.
29. Chandler, Raymond: *Kedvesem, isten veled!* (fordította Molnár Miklós). Albatrosz könyvek, 1971, 303.
30. Chandler (1971), 304.
31. Sanders, Lawrence: *A második halálos bűn* (fordította Fencsik Flóra). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1982, 275–277.
32. McBain, Ed: *Fehér por* (fordította Rác Livia). Magvető Kiadó, Albatrosz Könyvek, 1983, 382.
33. A *Wikipedia* szerint Wheelerrel a főszerepben 1956 és 1981 között 52 regényt írt.
34. Brown, Carter: *The Clown*. Horwitz Publications, 1972, 122–123.
35. Słomczynski (1971), 281–282.
36. Słomczynski, Maciej /Joe Alex/: *Ördögi játszma* (fordította Cservenits Jolán). Európa Könyvkiadó, 1971, 281.
37. Emlékeztetnék az írásom elején említett különbségtételre: azt már tudjuk, hogy *ki* a gyilkos. Lehet, mégis, hogy nem csak ez számít?
38. Stout, Rex: *The Golden Spiders*. Fontana Books, 1964, 192.
39. McBain, Ed: *Halj meg, zsaru!* (fordította Kertész P. Balázs). Pannon Könyvkiadó, 1990, 121.
40. Christie, Agatha: *A Bertram szálló* (fordította Bart István). Európa Könyvkiadó, 1969, 114.
41. Miklós, 48.
42. A II. világháború után aztán persze sokat változott a világ. A hatvanas évekkel kezdődően a bűnügyi (rendőrségi vagy privát) nyomozás izgalmainak a nagyközönség elé tárásában a nyomtatott irodalom mellé egyre súlyosabban zárkózik fel a film és a tévéfilm – s mind a gyöngyvásznak, mind a képernyőn, az akcióhős. E tekintetben a francia kultúrát talán jobban ismerem az angolszásznál, de csodálkoznék, ha Yannick Dehée izgalmas következtetései nem lennének a franciánál tágabb közegre is megfontolandók. Lásd Dehée, Yannick: *Les mythes policiers du cinéma français, des années 30 aux années 1990. Vingtième siècle. Revue d'histoire*, No. 55 (Juillet–Septembre, 1997).
43. A detektív-irodalomban jártas olvasó számára talán nem ismeretlen Robert Van Gulik holland diplomata, antropológus és író, valamint detektív-hőse, Di bíró neve. (Majd' tucat könyve jelent meg magyarul is.)

44. Malti-Douglas, Fedwa: The classical Arabic detective. *Arabica*, Vol. 35. no. 1. (March, 1988), 84–85. (Kiemelések – L. P.)
45. Bertens, Hans – Theo D’haen: *Contemporary American Crime Fiction*. Palgrave, 2001, 171. (Kiemelés – L. P.)
46. Se szeri, se száma a krimik lapjain az olyan magánnyomozóknak, akik korábban a rendőrség kötelékében dolgoztak, de aztán vagy azért hagyták ott a „Szervet”, mert nem bírták az ott kötelező fegyelmi korlátozásokat, vagy pedig azért, mert egyéni lelkiismeretük fordította őket szembe a rendőrség, illetve a jog és a törvény uralma etikájával.
47. Lásd Freedman, Carl – Christopher Kendrick: Forms of labor in Dashiell Hammet’s *Red Harvest*. *PMLA*, Vol. 106. no. 2. (1991), 214.
48. Chandler, Raymond: *Elkéstél, Terry* (fordította Papp Zoltán). Magvető Könyvkiadó, Albatrosz Könyvek, 1973, 338–341.
49. Macdonald, Ross: *Veszélyes ellenfél* (fordította Gáspár Andrea). Pallas Stúdió, 1997.
50. „A revolverhős átlátja, fölismeri, ’hogyan is működik a világ’. Ez az ’értő hozzáállás’ alapvetően *hard-boiled*; kérges lelkű, viharezzett. A világ ellenséges, az emberek motívumai ritkán jóindulatúak; s hogy hogyan végezzük, az nem azon múlik, mit mond a jog, hanem azon, hogy elég erősek vagyunk-e.” (Léderer Pál: Szamurájok, revolverhősök, komszomolisták. 2000, 2020, 2. szám.)

© Fortepan, Schoch Frigyes

© Fortepan, Pálincás Zsolt

„Szó és kép.”¹ Műkedvelés. „Magyarázat példák által”²

„Az ember (...) nyilvánvalóan fenséges teremtmény; ám ezért még, amikor épp megfestjük, nem kötelező sok szentség közt erre gondolni. Sőt, aki csak azért venné magához az Úrvacsorát, és eleve azzal az elképzeléssel látna munkához, hogy az érzéki világban megalkossa az emberi fenség fogalmát, menthetetlenül szegényes és törekeny lényt hozna a világra; ezzel szemben az, aki egy derűs nyáréjszakán, nem sokat teketóriázva, megcsókol egy leányt, az kétségtávolyan olyan fiút hoz világra, aki a föld és ég közt mászkál majd igazi vasgyúróként, és bőven ad munkát a filozófusoknak.”

Heinrich von Kleist: *Egy festő levele fiához*

„Az ízlés az ízlés.”

Flaubert: *Boward és Pécuchet*

Cellini szerint, ha valaki „valami nő érdemleges dolgot vitt végbe az életben vagy legalább olyasmit, ami érdemesnek nevezhető, feltéve, hogy igazmondó és jóra való ember, a maga kezével megírná az életét”.³ És kicsoda nem vitt végbe. Kicsoda nem jóra való?

1991. december 3. **A Cloistersben, Baránszky Lászlóval.** A Guggenheimbe is együtt mentünk. Illetve elkalauzolt, láttam rajta, hogy ehhez ragaszkodik. A Metropolitanbe is. A Breuer Marcell tervezte Whitney Múzeumba is (1966), a Greenwich Village fölött. A MoMA-ban 1 (ki-

sebb) darab magyar van, Moholy-Nagy, a (nagyobb darab) cseh František Kupka mellett. Ez nem tetszett. Kupka sem. Valamit nem csinálunk jól. Baránszky *otthon volt*. Mintha ő volna az igazgató. A Frick Madison Collectionban a tulajdonos. A Cloistersben nem igazgató volt, hanem igazgató. Hogy én mit szólok. Nyilván *szóltam* valamit, de hogy mit, arról fogalmam se *volt*. „Sunt certi denique fines” (Horatius), vannak tehát bizonyos határok. A határok és a mérték minden. „Építészeti élményünk akkor keletkezik, ha az alkotás a világegyetem hangját szólaltatja meg bennünk”, írja Le Cor-

busier (*Egy új építészet felé*). „A formák arányviszonyával valamilyen rendet valósít meg” az építészet, „az arányoknak ez a teremtett rendje mély visszhangot ébreszt, mert egy olyan rend mértékét adja meg, amelyet az ember a világeával egybehangzónak érez”. A Cloistersben nincsenek bizonyos határok, de van, hogy nem mondd, mert valamiképp jó így is.

Plinius írja, hogy Zeuxisz festett egy szőlőt vivő ifjút, és a művésznek nem tetszett, hogy a szőlőre rászálltak a madarak, mondván, ha a fiút jobban megfestette volna, a madarak nem szálltak volna a szőlőre. Seneca szerint egy néző kritizálta így a képet, mire Zeuxisz letakarta a szőlőt, hogy az maradjon látható, „amit jobban, nem pedig az, amit a valódihoz hasonlatosabban festett meg”. Lukianosz írja Zeuxiszról, hogy amikor észrevette, hogy egy gyerekeit szoptató nőténykentaurt ábrázoló festményében a nézők a kép „meglepő voltát csodálták leginkább”, azt mondta tanítványának: „takard csak le a képet; (...) ezek művészetünkben csak az anyagot dicsérik, arra pedig, ami a dicséret igazi oka lehet, hogy szépen és művészen van-e megalkotva, nem sok figyelmet fordítanak, hanem a téma újdonsága homályba borítja a kidolgozás gondosságát.”⁴ „Talán elképzelhetetlenek az olyan em-

berek, mint akiket Zeuxisz festett, csak hogy ő a valóságosnál jobbaknak festette meg őket, mert a mintát felül kell múlni” (Arisztotelész: *Poétika*, XXV).

„**Nem tudtam aludni, nem tudtam enni**, és megpróbáltam megérteni, mi az, amit csináltam, de nem sikerült”, interpretálja Malevics a *Fekete négyzetet*. Túlzás nem enni, de megérteni még nagyobb túlzás. Nézd, ne okoskodj. Anthony Ashley Cooper, Shaftesbury harmadik grófja (1671–1713) szerint a *szép* két dolog, „a szív rendje” (Pascal után) és a báj (*charm*) által modifikált: az, amivel kapcsolatban franciául fogalmaz: *je ne sais quoi* – nem tudom, mi. Malevics 1922-ben már jobban lát, mint 15-ben: „az emberek kultúrája vagy maga a kultúra a súlyok elosztásából áll”, írja. A jelen művészete nem képes „a súlyokat elosztani”, ez egy kultúrkorszak végét jelenti, új formákat kell keresni, „hogyan a súlyokat új rendszerek szerint oszthassa el, és ezzel a kultúra tartalmát a művészet formáiban teljesítse be”. Shaftesbury az első, aki „egyszerre használja az *art* szót és a szépség, *beauty*, vele nem azonosított, de hozzá kapcsolható és meghatározónak mondott szavát és fogalmát”.⁵ A szépet megkülönböztette a fenségestől (ami „a restauráció korszak patoszos és agyafúrt metaforikájú költészet”): a szép szerinte – Arisztotelész

nyomán – a „részek egysége, arányos elrendezése, és az az egyszerűség, amelyik a természethez való hűség-ből adódik”. Az alkotás összefogható-áttekinthető és egységes – mint a természet. *Egy egész*.

1993. **Helmut Newton fényképezi a New York kávéházban a 2000 szerkesztőségét.** Sokan voltak, nagy stábbal dolgozott, nem emlékszem külön a fickóra.

1994. március 29. **New Yorkból Glastonburybe autózunk** András Sándorral Mezei Árpádhoz. Április 16-án is. Kétszer. Elolvasta A *Memória-partot*, amit udvariasságból vittem neki. Több Veszelszky- és Jakovits-kép volt a falakon, emlékszem, ahogy mutatja. Veszelszky Béla, Jakovits József, nem hallottam róluk. Úgy mondta, hogy pillanatra sem hozott zavarba: egyrészt mintha evidens lenne, hogy tudom, másrészt rögtön elmondta, *körémondta*, amit „tudtam”. Elhittem, hogy olvasta a könyvem, mert úgy beszélt róla. Elhittem, amit nem hittem el.

Théophile Thoré-Bürger művészettörténész (1807–69) az 1860-as évek közepén kezdi *megvásárolni* Vermeer képeit. Úgy fedezi föl, hogy megvásárolja. Fölfedezi, megveszi. Ha megvásárolod, nem mozog. Sokáig lehet nézni, nem csúszkál, nem fészkelődik.

1995. január 14. **Mű, Álmos, öreg, dísz,** volt, csarnok, lovas, keret, ismer, sok, Chagall, sokaság. Csarnok-ária. Keserű Katalinnak.

A Múcsarnok Huba vezér felel van. „Oft she visits this lone mountain, / Oft she bathes her in this fountain” (Nahum Tate). Ha Huba meg Tas egyszer beindulnak, és tartják az irányt, belovagolnak a Múcsarnokba. Töhötöm a Szépművészetibe. Árpád, Konddal és Elóddal az Engels téren kötne ki – amerre az Angyal mutat. A Múcsarnokba nem jártunk. A kortárs művészet hanyagolva volt, inkább a Szépművészetibe mentünk vásárnap délelőttönként apukámmal, míg készült az ebéd. Főleg a múmiák miatt. Bizonyos szögből be lehetett látni a múmiába. Meg Tiziano, El Greco, Goya, Raffaello, biztosra volt menve, ők *biztos* tudtak festeni. 7 Tintoretto. Főleg Vajdahunyd várába, ahol Kincsem vágta az elegánsan, dacára kiállított csontvázának. Vagy Állatkert.

Apám kiskorától lovagolt, lásd még Álmos és lovas nemzet, a családnak voltak, úgymond, lovai. Aztán mint századparancsnok, artisztikusan belovagolt Kassára – ki lovagolta magát helyettem is. És hát sajátságos lehetett a helyzet a Múcsarnokban 1963-ban, nem hiszem, hogy a kiállítás egészen más lett volna, nincs semmi külön, ha minden ijesztően csúnya, sokat nem vesz-

hettünk. A Kincsem legalább biztosan az volt, ami. Csontváz.

Benéztél egy csöbe, ott vágatott, a Mg.-i Múzeumban. Nem volt tévénk. A Fradi lett a bajnok, az mégis jelentett valamit. Kós Károly dolgai az Állatkertben. A Hősök terén álló, Schickedanz Albert által tervezett Milleniumi emlékmű legtöbb alakja Zala György munkája. A Hunyadi János (és I. Ferdinánd, 1945-ben más Habsburg-Lotharingiai uralkodók szobraival együtt leszedték onnan): Margó/Morgenstern Ede (1862–1946). Szent István és II. Endre: Senyei Károly. Szent László: Telcs Ede, Könyves Kálmán: Füredi (Führer) Richárd. Kossuth és Rákóczi: Kisfaludi Strobl Zsigmond. II. Lajos: Holló Barnabás. És így tovább.

A Múcsarnokot ideiglenesre tervezték. Schickedanz Albert, Herzog Fülöp, 1895. Fölépítjük, gondolhatták, aztán leszedjük, építünk sokkal jobbat. Legyen nagyobb? Nem voltak vele megelégedve? A Pátzay-féle Lenin-szobrot valamivel később biztos örök időkre álmodták oda, hogy nemsokára vigyék renoválni.

Aztán felejtsek el. Tényleg alig emlékszel rá: sok szép emlék, felejtetni primán tudok. Mű, Álmos, öreg, dísz, csarnok, lovas, keret, isler, sok, sokaság. A platánfa illata eső után. A Csarnok mögött fociztunk a Ligetben, VII/c. oszt. tan. Randevú a lépcsőn korcsolyázás előtt. Randevú a valahanyadik kisplasztikai bien-

nálén, nem tudom már, kivel. Chagall-kiállítás kilencszázhetvenben. Nemzeti temetés, 1989. Énekeltem itt az *Erlköniget* egy Böröcz–Révész–Roskó-akció keretében, zong. kísért Jónás Gabriella. Itt adtam meg Hegyi Lórándnak háromszáz forintot, mert levitt Szombathelyre, amire később nem emlékezett, pedig még ismert is ettünk a büfében. 1971. április 4-én pedig *díszlegettem* a Hősök terén. Díszászlóalj, 7015 Önálló Dísz- és Őrezred, lehetett szemsarokból fixírozni a csajokat. Ha valaki elájult, bevitték a Múcsarnokba.

Apropó országgyűlési képviselők, nem sorolom, Jókaitól Mikszáthig, Berzeviczy Alberttől Herczeg Ferencig, Lisznyai Kálmántól Szász Károlyig, Benedek Elektől Ábrányi Emilig, Orbán Balázstól Herman Ottóig, Madách Imrétől Tamási Áronig, Nyíró Józseftől Illyés Gyuláig. Szinyei Merse és Varga Imre. Péli Tamás 1993-ban rajzolgatott törvényjavaslatokra unalmában. Egy év múlva meghalt. 46 éves volt.

2001. január 19. **Színes városok.** A fekete város (Mikszáth) és *A posztmodern Amerikában* (Vay Tamás) párhuzamosan olvasva: 550. *Madison Avenue, New York, N. Y. AT T Tesületi Székház, építész Philip Johnson, tervét nyilvánosságra hozza 1978-ban, az épület elkészül 1984-ben, tetején Chippendale fiókos szekrény feldíszé,*

húszszoros nagyításban. A leghetetlenebb építészeti abszurdumok jönnek ki: oly függeléke is van a kastélynak, melynek hogy az emeletére jussanak, előbb a pincébe kellett lemenni, különböző alagutakon át eljutni az épület középső részébe, ott felmenni a padlásra, mely véges-végig nyitva van, s ott ereszkedni le az épülethez ragasztott szárny első emeletére. Newtonnak felnőttkorában nincs asszonnyal bizalmas kapcsolata, erős benne az érvényesülési hajlam és a szadizmus, a brit tudomány diktátorának tekinti magát, miután felfedezéseit elismerik, a Pénzverde felügyelőjének tisztében pedig örömet leli a pénzhamisítók megkínózásában, és akasztásukon is részt vesz. Egypár kurucot karóba huzat Caraffa a plesznici erdő szélén, ott ülnek a karókon felnyársalva és egykedvűen pipáznak. A padokon nyújtózik nyolc-tíz magányos San Franciscó-i lakástalan, közömbösséget mímelő távolságra egymástól, a napsütésben sem enged fel tagjaikban az éjszakai gémberedés. Némelyik köp a nyáriasan öltözött turisták felé. Messzire bűzlenek. Mától számítva nyolc nap múlva, amely ideig mindenki megszerezheti öltönyeit, Lőcse város patrícusai, nemesei és minden rendben lévő polgárai, úgyszintén nejeik és hajadonaik, kivételén a pusztán közönséges szolgálószemélyzet, templomokban, nyilvános gyülekezetekben és bármely összejöveteleken, valamint egyéb közhelyeken, úgy piacon, mint az utcákon, avagy nyáron a város kertjében, csupán feke-

te gyászoló ruhában mutatkozhatnak. Elvis Presleyről azok sem tudják, hogy amphetamin, barbiturátok és egyéb kábítók által okozott vizelet- és széklet-visszatartási képtelensége miatt pelenkát hord, akik kábítószerrel csúnyán felpuffadt testét látják, és érthetetlenül torzult beszédét hallották. A kamara mélyéből világosság dereng, a kályhában izzó tűz duruzsol barátságosan, az asztal innenső végén boros kulacs, mellette fonott kalács és egy megkezdett sonka. Burden átszúrja mindkét kézfejét, este 8-tól 10-ig szigetetlen villanyvezetékek szomszédságában fekszik csaknem teljesen meztelenül a betonpadlón, szoborként ül magas emelvényen, melyről időnként leesik. Megnyomogatja a lágyékát, mire megint permetezni kezd a vér s már nem véres vonal, hanem csak elszórt piros pettyek jelzik a különös utat. Csupán azok a szexuális aktusok természetellenesek, melyeket nem tudsz megcsinálni. Tessék kimondani, hogy az asszony, mármint én, a földbirtokkal jár. Szívesen képzelik el a nők, hogy megerősokolják őket valamilyen kiváltságos és védett helyzetben, amelyik egyszersmind a veszélyek uralását is biztosítja. A nemi erőszak a feminista felszabadulási mozgalmak egyik érve, amellyel a nők elnyomottságát és a férfiak brutalitását bizonyítják. Összeráncolja a homlokát arra a látványra, hogyan gyömöszöltetnek össze vegyesen asszonyi és férfitestek. A fotók olyan jelek, melyek nem fogannak meg jól, és összemennek, mint a tej.

„Tegnap voltam először életemben a kerületi tanács épületében”, kezdi Erdély Miklós *Ásványgyapot* című versét. Az *Ugrás az úrbe* című fotót 1960-ban, félévvel Gagarin előtt csinálta(tta) magáról Yves Klein: kiugrik az utcára, egy első emeleti ablakból. Ugrott egy hasast. 32 éves. 2 év múlva meghalt. Sokan az első performance-nak tartják, Erdély Miklós 56-os őrizetlen pénzét nem számítják bele. Altorjay Gábor és Szentjóbó Tamás szervezte az első magyarországi happeninget: *Az ebéd – In memoriam Batu kán*. „Régen volt, mikor utoljára valamit először csináltam életemben” – ez Erdély versének második sora.

1994. július 21. **München, útban Bayreuth felé.** Lenbachhaus, *Der Blaue Reiter*, Franz Marc képe. Kandinszkij, Klee, August Macke, Robert Delaunay. 1911-ben jött létre és szűnt meg. Művésztelepek, művészi csoportok korán halnak. A *Fauves*-ok a párizsi Grand Palais-ban 1905. október 18-án nyílt III. Salon d'Automne-on (Őszi Szalon) állítottak ki. 1908-ban feloszlanak. Matisse és André Derain, Maurice de Vlaminck és Braque, Rouault és Kees van Dongen. Czóbel Béla és Ziffer Sándor is szerepelt velük 1906-tól. „Nicsak, Donatello a vadak között!”, így Louis Vauxcelles francia-zsidó kritikus. Összejárnak Gertrude Stein lakásán. A – magyar

szecesszió – Körösfői-Kriesch Aladár és Nagy Sándor alapította gödöllői művésztelep 1901 és 21 között működött. 1909 és 19 közt működött s Nyolcak: Berény Róbert, Czigány Dezső, Czóbel Béla, Márffy Ödön, Orbán Dezső, Pór Bertalan (meg néhány „elfeledett”, persze nő, mint Lehel Mária): lejárta „vezetőjük”, Kernstok Károly birtokára Nyerges-újfalura.

Az Európai Iskola elődjének tartott Vajda Lajos 33 évesen, 1941-ben halt meg. Kassák, Korniss Dezső, Barcsay Jenő, Mezei Árpád és testvére, Pán Imre, Anna Margit, Bokros Birman Dezső, Gyarmathy Tihamér, Gegesi Kiss Pál, Kállai Ernő, Lossonczy Tamás, Martyn Ferenc, Rozsda Endre, Szántó Piroska, Vilt Tibor, Deim Pál, Vajda Júlia, és második férje, Jakovits József. 1945-től 48-ig bírta – a kommunisták beszüntették. Az 1848–49-es szabadságharcban hadirajzolóként részt vett August von Pettenkofen (1922–1889) kezdeményezte a hivatalosan 1901-ben alapított, ma is működő szolnoki művésztelepet (Deák-Ébner Lajostól Fényes Adolfig, Borberek-Kovács Zoltántól Aggházy Gyuláig, Koszta Józseftől Pátzay Pálig). Az Új Művészek Egyesületét (Kádár Béla, D. Róna Emy, Hintz Gyula) Bene Géza mestere, Vaszary János alapította 1927-ben. Pátzay, Molnár C. Pál, Szőnyi, Aba-

Novák és barátja, Patkó Károly (akivel ugyanabban az évben születtek és haltak meg), stb.: Gerevich Tibor, a Római Magyar Akadémia igazgatója gründolta 1929-ben a kissé fasisztajellegű „római iskolát” a neoklasszicista *novecento* jegyében, mely adott esetben simán tovább futott a szocreálba, ld. pl. Domanovszky Endre művét, a Dunaújvárosi Vasmű bejáratát. A posztnagybányai Gresham-kör (Berény, Egry, Farkas, Szőnyi) vezetője Bernáth Aurél volt. A Százados úti művésztelep 1911 óta működik, itt lakott Medgyessy Ferenc és Kiss István (MSZMP KB-tag), Kádár Béla és Mikus Sándor (Sztálin-szobor), Kerényi Jenő (Osztapenko-szobor) és Kisfaludi Strobl (Gellérthegyi felszab. emlékmű): az alkotóknak semmi (művészi) közülük nincs egymáshoz, tuti nem szűnik meg. A Rózsa-kör végképp nem. Majd velem együtt. Látom Sarkadi Pétert, Drozdik Orsolyát és Fehér Lászlót, Tolvaly Ernőt és Koncz Andrást, Kelemen Károlyt, idősebbeket is Galántait és Károlyi Zsigát, Halász Andrást, Erdélyt és Bódyt, Birkást és Hajast a Népköz/Andrassy és a Rózsa utca sarki presszóban.

„Tiszteltem, csudáltam”, írja Kazinczy, és a Pályám emlékezete szerint 1786-ban fölkereste a Batsányiról idealizált arcképet készítő Heinrich Fügert (1751–1818), a Belvedere képtárának igazgatóját. Egy 27 éves

magyar író a 35 éves osztrák festőigazgatót. Miért? Írt neki levelet? Bejelölte a Fb-on?

Csak úgy odament?

Megkereste Maulbertsch? A pápai templom oltárképét festő Hubert Mauert? Fügér tanítványát, a 125 rézkarcportréból álló *Magyar pantheon*t készítő, 1824-től 40-ig Pozsonyban élő Ferdinand Freiherr von Lütgendorff-Leinburgot?

Daniel Nicolas Chodowieckivel illusztráltatta Klopstock *Messiásának* fordítását, Alexander Clarot Vörösmartyt illusztrálta. Wándza Mihályt, akinek 1830-as Kazinczy-allegóriája a Nemzeti Galériában van,⁶ Szentpétery József ötvöst, Beregszászi Nagy Pál debreceni rajztanárt ismerhette, és Kiss Sámuel építészeti rajzoló, a csendéleteket, 1820 körüli Pest-Budai látképeket pingáló Szentgyörgyi Jánost, Karacs Ferenc térképész rézmetszőt, a debreceni kollégiumban Csokonai szobatársát is, és nemcsak Orlai Petrich Soma képén találkozott a tájképeket is festegető Kisfaludy Károlylyal, de honnan ismerte a Rómában Mengs és Winckelmann köréhez tartozó Pompeo Battonit (1708–87) vagy Adam Braun bécsi arcképfestőt? Canova tanítványát, Leopold Kieslinget, Peter Krafftot, aki 1826-ban Zrínyt is „kirohantatta”, vagy Johann Heinrich Ramberget?

A Habsburgokat előszeretettel festő Joseph Hickelt?

A főleg Pápán, Szombathelyen és Pozsonyban működő Philipp Jacob Prokop szobrászt?

Johann Tobias Kaergling Bécsből Pestre költözik, és 1820-tól haláláig, 1859-ig Pesten él a többek közt Battyány Lajost is lefestő Friedrich Johann Lieder: Lieder Frigyes is – de honnan ismerte a svájci Johann Ludwig Aberli, a bécsi Thomas Lang és Ehrenreich Sándor Ádám, vagy Jacob Adam rézmetszőket? Az Erdélyi Múzeum metszeteit készítő kolozsvári Nagy Sámuel? A Beethoven, idősebb Wesselényi Miklóst is megörökítő Johann Joseph Neidl? A Wesselényi Miklóst festő Julius Franz Wagnert? Johann Friedrich Bause, Blaschke János és az 1802-től Pesten működő Gottfried Prixner rézmetszőket?

Mi ez a sok *Kupferstecher*?

Korabeli fotósok?

„Arra kértem, hogy a Czetter nevet rúgja el magáról, s nevezze magát Orosházinak”, így Kazinczy a német magyar Czetter/Tzetter Sámuel rézmetszőről (1765–1819), aki számos más írónak-tudósnak is dolgozott. Honnan ismerte Guiseppe Ceracchi bécsi olasz szobrászt, akit Párizsban Napóleon lefejeztetett?

Vagy ezt akkor mindenki tudta?

Kazinczyról a leghíresebb mellszobor Ferenczy Istváné (1792–1856). Nyilván így ismerte a pannonhalmai apátság könyvtára részére királyszobrokat faragó Josef Kliebert, aki-

nek Ferenczy volt a tanítványa. Johann Georg Mansfeld az 1814–15-ös *Kazinczy Munkái* IV. és V. kötetébe, Quirinus Mark az *Orpheus* számára készített rézmetszeteket. A Széchenyi Istvánt útjaira elkísérő Johann Nepomuk Endertől is van róla acélmetszet. Johann Manschgo és Karl Joseph Stieler is. Johann Donátot ő hívta Pestre, utolsó húsz évében itt élt, sok portréja közül Kazinczyé kiemelkedik. Az 1804-ben Pestre települő Philipp Anton Richtert épp csak közepesnek tartotta, noha ő is lefestette, és többször másolta mások képét róla. Thugut Heinrich Budán dolgozik, olaj mellképet fest róla. „Az átutazók és a vándorfestők, a különböző városok, régiók és országok közt ingázók sem illeszthetők a historiográfiái fővonulatokba.”⁷

Létezik olyan, hogy Thugut Heinrich festményéről Ender előrajza után Michael Hofmann. Vagy Th. H. után Rohn Alajos. Friedrich John rézbe metszi Vinzenz Georg Kininger tusrajza után. A dán Stunder János Jakab két portrét is készít róla. Leonard Posch gipszbe öntötte. „Tökéletesen hasonlít”.

Írja Aranka Györgynek 1789-ben; „kivéven azt, hogy római öltözetem és lobogó hajam azt nagyon el-idealizálja”. Groszschmied Roza Antal Tarcalon Török Sophie képéről csinál másolatot. Egy 18. század végi, 19. század eleji magyar író viszonya képzőművészethez, kapcsolata

képzőművészekhez. Horváth János Orczy Lőrincről szóló munkájában megjegyzi: Orczy „külséjéről is van leírás. Kazinczytól, több helyütt. Arcképeiről azt írja a *Pályám Emlékezete*ben, hogy egyik se jó”, stb. Ír leveleiben Echrenreich Sándor Ádám és Weiss Dávid Révai Miklós-portréiról is. Hazahívta (Bécsből Egerbe) a portréját festő Balkay Pált (1785–1846). Simó Ferenc (1801–69), Székely Bertalan mestere is lefesti – számos kortársával együtt, Berzsenyitől Virágig, lásd magad előtt a rosszul-kopasz Kisfaludy Sándort – de honnan ismerték így egymást? 1816-ban Kazinczy Hadadon tartózkodik: „megjegyezte, hogy »ovál palotája igen szép«; a nagy ebédlő kandallóját akár a stukkódíszeket s a palota többi szobrászati ékességeit Schuchbauer Antal faragta, kétségtelenül a Nachtigallal közös kolozsvári műhely szellemében”. Kolozsváron Schmelzerrel „készítettet magáról gipszlenyomatot, amitől nem volt elragadtatva”.⁸ Zsibón 1805-ben a Claude Lorrain modorában tájképeket festő Neuhauser Ferenc szebeni mestert látta. Találkozott Bergmann Ferenc Antallal és Gádtőn a kasseli Avenariussal, „aki a főnemesi családok, a Bethlenek, Hallerek gyermekeit tanította rajzra, zenére”.

Kazinczy ismerte a kassai városa freskóit készítő Schrött Erazmust (1755–1804). Josef Schöff-t

(1745–1822) és Pesten született fiát, Schöff-t József Károly oltárkép-festőt (1776–1851), aki az 1802 és 1828 között pannonhalmi főapát, Novák Krizosztom brüszjtjét mintázta. Az esztergomi bazilikának is dolgozó Andreas Schrott bécsi szobrászt, vagy Kaunitz kancellár legismertebb portréját festő Jakob Matthias Schmutzert (1733–1811). A Dorfmeistereket.⁹ Írt régiekről is – és a kortársairól, akik közül sokakkal dolgozott együtt: számos – hogy ne számtalant írjak – képzőművész-szel került kapcsolatban, levelezett velük, kiadványait illusztrálták, portrét készítettek róla. „Azonban kecskéim mászkáljanak a szirtfalon s tépdeljék a surjányt. Nézd, mint nyújtja széjjel temérdek karjait a nagy tölgy, s mint kínál bennünket kies árnyával”, így Salomon Gessner (1730–1788) rokokó idillköltő és -festő, Kazinczy kedvence; özvegyével levelezett.

De honnan ez a háló?

Követhető-e mindez a mából, amikor, csak mert lassú vagyok, 2 perc alatt keresem ki a Belvedere könyvtárosának hozzáférhetőségét, és ha sürgős, kora délután az irodájában vagyok. Miután benéztem Dominik Artaria műkereskedőhöz.

1981. május 3. **Tretyakov, Moszkva.** Ivan Kramszkoj 1876-os portréja Pavel Tretyakovról. 1883-os *Ismeretlen nő* portréja. Alekszej

Venecianov 1820-as képe, fiatal *festői* paraszttasszony két lovat vezetve balettléptekkel boronál, jobbra lent kisgyerek játszik a fűvön. Többször visszamentem. Az olasz komponista Giovanni Pacini nővérét, a lovagló Giovanninát festő Karl Brjullovhoz is. Szurikov *Morozova bojárasszonya*, Vasznyecov történelmi tablói, Vaszilij Perov Osztrovszkij- és Dosztojevszkij-portréi. A legjobb a több Lenint és halott komisszárt is festő műve, Petrov-Vodkin *A vörös mén úsztatása* és a *Moszkva széle* Alekszandr Dejnekatól (1941). És (bár a Deészisz-sorból [kérő imádság] Péter és Pál apostol az Orosz Múzeumban vannak, a Szentpétervárt „teleépítő” Carlo Rossi-féle Mihály-palotában), a Rubljovok, *okala* 1370–1430, a Tretyakovban, Mihail Vrubel 1890-es *Démona*. „Nem tudom, mit csodálok jobban: Michelangelo *Dávidját*, Vrubel *Démonját*, vagy a szögekkel kivert művészi ajtót, amit egy ismeretlen művész munkájaként láttam a Fekete Kápolnában”, írja El Liszickij. Másnap Zalatoje Kalco – Zagorszk, Alekszandrov, Rosztov Velikij, Zvenyigorod, Kolcsugino, Szuzdal, Vlagyimir.

Arisztokrata (vagy majdnem) festők, ehhez kell valami *valami*. Baj és megszállottság. Henri Marie Raymond de Toulouse-Lautrec Monfa gróf. Volt baja elég.

Mednyánszky.

Szelepcsényi György, Juraj Pohronec-Slepčiansky (1595–1685), kalocsai, majd esztergomi érsek, egyházi író, satöbbi, mindenfélék mellett rézmetszeteket készített.

Louis de Mornay de Villarceaux márki (1619–91), aki még a Bastilleban is raboskodott. mert „igencsak sok felfordulást okozott a nők körében” (Saint-Simon), lefestette szeretőjét, Françoise d’Aubigné, Madame de Maintenont (aki előbb Paul Scarron felesége, később, 48 éves korától 33 évig XIV. Lajos *maîtrese-en-titre*-je volt).

Goszthonyi Mária (aki Szamuely szeretője volt).

Gróf Batthyány Gyula. Nagyapja az első magyar miniszterelnök, apja Győr vármegye főispánja, horvát bán, Fiume kormányzója, anyja Andrassy Gyula lánya. 1914-ben a *Nyugat* emblémáját tervező Beck Ö. Fülöppel állított ki. 52-ben 8 évre ítelték, öt évet ült Márianosztrán.

Boromisza Tibor, huszártiszt, a Ludovikán végez. Leszerel stb. A Hollósy Simon müncheni iskolájában tanuló, amúgy östörténész gróf zicsi és vázsonykői Zichy István. Zicsi és zajki Zichy Mihály – másik, nem grófi ág – az 1836-ban Pesten letelepedett, festészeti akadémiát alapító Jacopo Marastoni tanítványa. Húszévesen, 1847-ben került Oroszországba, 49 évi dolgozott ott. Elképesztő életút. Elképesztő az 1895-ös *Breviarium Erotikum* 58 pornó réz-

karca. „Nemcsak az erotikus tartalmú rajzai, hanem általában minden rajza híján van az erotikának. Bármelyik rajzát nézzük, mindenünnen a csodálatosan objektív, kitűnő látású, boszorkányos technikájú, de a dolgokon kívül álló ember kézjegye bukkan elő”, így Bálint Aladár (Bálint Endre apja) a Nyugat 1913/24-es számában. Rembrandt és Félicien Rops az ellenpélda. Zichyn „a puszkáját behunyt szemmel néző katona furcsa bátorsága érzik. Csak – azért – is erotikus ő a feminin, tartózkodó arisztokrata természet”. Na ne.

Szittyá Emil. *Ahasver Traumreiter.*

Ismerte Lenint és Szravinszkijt. Trockijt és Satie-t. Budapest, 1886, Párizs, 1964. Szittyá a zürichi Cabaret Voltaire-ben. Radek a barátja. Vagy mi. Radek: Karl Sobelsohn. Szittyá: Schenk Adolf. Radek 1902-ben ismerkedett meg Krakkóban Rosa Luxemburggal és Feliksz Dzerzsinszkijjel. „Akarsz velem eljönni estére? – kérdezte Szittyá, mikor már torkig voltunk minden jóval. – Ismerek itt egy nagyszerű helyet, ahol csak szép fiúk szoktak összejönni. Egészen meztelenre vetkőzhetik az ember, s a rendőrségtől sem kell félni. Már beszéltem neked a homoszexuálisokról. Ott majd meglátod, mennyivel szebb egy fiú teste, mint egy lányé.” Luxemburg – hosszú sztori. Dzerzsinszkij is: a CSEKA alapítója 1917-ben (1923-

tól GPU, 34-től NKVD), 26-ban szívszélhűdést kapott/törrel szíven szúrták. „Gyűlésre mentünk a petit-passage-i vendéglő helyiségeibe. Túlzsúfoltan sokan voltunk együtt oroszok, franciák, németek, olaszok, ferde szemű kínaiak, ordító kedvű magyarok, zsidók és keresztények kiválogatás nélkül. Az asztal tetején egy szőke tovaris beszélt (...) Szittyá ott állt mellettem, láttam, hogy remegett az izgalomtól, a szemei kancsítottak, mint mindig, ha túlfeszültek az idegei, bulldogábrázata megszőpült, s szinte artikulátlanul ordított a lelkesedéstől. – Ha már nem volna nemi bajom, akkor most Isten fiának érezném magamat, tisztának érezném magamat, mint a harmatos virág – mondta. – Ha most nem lennék nemi beteg, elmennék Carszkoje-Szelóba, és megölném a cárt.” Kassák 1909-ben gyalogolt át Európán Párizsig, Szittyá vezette. „Szittyá még órák hosszat beszélt Böcklinről, a festőről és emberről egyaránt. Örömmel hallgattam és nem tagadtam le, hogy sokat tanultam ezen a napon. Jóformán semmi pozitívum nem volt abban, amit ő mondott.” Radeket a Spartakus-felkelés leverése után letartóztatták, 1920-ban a Szovjetországra menekült. Trockij mellett állt, és cserbenhagyta ugyan, de Szibériába száműzték. Aztán visszavették a pártba. „Szeretnék már hazamenni – mond-

tam Szittyának. – Unom már ezt a várost, lehet, hogy Ady valóban szépnek találta, hiszen ő úr volt, én csak egy faragatlan paraszt vagyok.” 1936-ban Radeket letartóztatták, tizenhetek pere, saját kezűleg írt levélben vallott magára, 1939-ben a Gulagon megölték. „A Wi[e]rtz-múzeumban voltunk. (...) – Mi ez, kérdeztem Szittyától. – Ez a megtestesült anarchizmus? Vagy ez csak egy buta ember vacak mázsolmánya? – Ez az anarchista festészet. Az az ember, aki a társadalmat szolgálja, az nem ér rá esztétikai piktúrát csinálni.”¹⁰

2021. augusztus 15. **Kovalovszky Márta beszél Lugossy Máriáról** a tévében. A művészről, műveiről. Az *ekphraszisz*, kimondás/hirdetés, képek szavakkal való lefestése. Milián Orsolya idézi Page DuBois megfogalmazását: „Az első ekphraszisz Akhilleusz pajzsának leírása az *Iliászban* (...) a plasztikus művészet tárgyainak verbális leírása”.¹¹ Muszorgszkij fiatalon meghalt barátja, Viktor Hartman/Alekszandrovics Gartman képeit beszélteti, Liszt 1857-ben komponált *Hunnenschlachtja* Wilhelm von Kaulbach 1850-es képét beszéli el a 451-es catalaunumi csatáról. Képekről beszélni nem lehet. Filmről, regényről, versekről sem – kihagytam valamit? Futballmeccsről sem. Sienáról sem, Brügge-ről sem.

Kitűnő emberek, messze kitűnnek.

Balaskó Jenő, költő, zongorázik, verseket mond. Wilhelm András, zenész, kritikus, elméleti könyveket ír. Karátson Gábor, festő, regényíró, a *Ji csinget* és a *Tao te kinget* fordította. Sorolhatnék másokat, többeket is. Ahogy a létezett szocializmus, a szovjet szétpukkan a levegőbe, a politikai centrifuga kiröpteti őket, sokan azonnal valamelyik szélhez sodródva másokról már csak sértődötten, eltúlzott dühvel és gúnnal beszélnek. Túlságosan úgy. Mert talán túlzottan is kitűnnek a többi közül. „A sok ember pedig eltöltekez, akár a barmok” (Hérakleitosz).

Három gyümölcs. Nemes Lampérth

József 1924-ben, 33 évesen hal meg a sátoraljaújhelyi elmeógyógyintézetben. Hajdu István a *Lámpás csendélet* kapcsán „kubizáló felület-törésről” és „proli panteizmusról”. Németh Lajos szerint a „magyar avantgárd festészetének legeredetibb gyümölcse”. Kassák többször közölte grafikáját a *Mában*. „Nietzsche szakadatlanul rengve térképezi föl egész haldokló vidékünket” (René Char: *Nietzsche elégedetlen Baudelaire-rel*) Munkácsy Mihály 57 évesen, 1900. május 1-én halt meg. Kikezeletlen szifilisz miatt utolsó éveit elmeszanatóriumban töltötte, nem hagyták dolgozni. Friedrich Nietzsche 55 évesen, 1900. augusztus 25-én halt meg, kikezeletlen szifilisz miatt agysorvadásban.

2018. szeptember 3. az *Élet és Irodalom*ban reagálok Kálmán C. György Térey-„kritikájára”, <https://www.es.hu/cikk/2018-08-31/kukorellyendre/ugy-ember-nem-szol.html>. A Fb-on persze nekem esnek (Marsovszky és satöbbi), durva. Írt Térey: tereyjanos@vipmail.hu „Láttam, Bandi, végtelenül szomorúan láttam. Elképesztő állapotban van ez az ország, még a legutolsó szellemi végvárok is. Úgy látom, a sárdobálásnak ebben a fázisában én már csak az apropó vagyok, de mint látod, azért jut elég sár ide is. A te széles merítéted a kultúrkampffal a maradék biztosítékaikat is kivágta, és iszonyatos vihart produkált, szándékosan ellenére. Lassan aranyjánosi módon »félreállni, letörölni« sem lehet, mert belekényszerítenek a mocsarukba, ha hallgatsz, ezért, ha megszólalnál, pláne. Kiállásodat változatlanul köszönöm. Ez a hét nekem elesett, de nem adjuk fel a találkozást sem, jó? Dein J”. M. süttött almás pitét. Megírom Vajna Ádám verskötetének a fülszövegét. A Pozsonyi pikniken Weiler Péter „piknik-galériája”. Megnézem a Szent István parkban – már 100x meg akartam nézni – Borberek-Kovács Zoltán 1948-as *Zsákhordóját*. Passzol körben a Bauhaus-házakhoz.

Keresni kell a mondanivalót Bruegel 1555-ös képén: *Ikarosz bukása*, oké, de hol bukik Ikarosz? A képre olvasható Erdély mondanivalója, miszerint

a mondanivaló kimenőt kapott: épp csak föl villan a képen a *kimenős baka/cselédlány egyenruhája/sokszoknyája*, ahogy elhagyja a bérház/laktanya kapuját. És marad a *suffering*. Idilli tájban – persze. „About suffering they were never wrong, / The old Masters” (Wystan Hugh Auden: *Musée des Beaux Arts*). „Minden elfordul szép csöndben a katasztrófától.” Ikarosz – mellékesen. Mi is van akkor ama mondanivalóval, nem annál inkább van-e, minél jobban el van engedve? Minél kevésbé *egyenruha*, minél kevésbé *sokszoknya*? A XV. században a *tárgy* még „sokkal fontosabb, mint a szépség. Azért kellett szépnek lenniük, mert a téma szent”, írja Huizinga. „A Van Eyck testvérek *Bárány imádása* oltárát csak nagy ünnepeken nyitották ki.”¹² Van itt egy fordulat mindenképp: a genti oltárt 123 évvel korábban, 1432-ben fejezték be. A kritika célja, „a műalkotások megvilágítása és az ízlés korrigálása”,¹³ így Eliot, és persze „a művészet önmagán túlmutató célokat is szolgálhat; de a művészet nem köteles tudatában lenni ezeknek a céloknak, sőt (...) sokkal jobban betölti, ha közömbös marad az efféle célok iránt.” Bruegel nem *világít*, nem *korrigál*, közönyös látszik lenni. A szemlélőt kilöki a közönyből.

Kritika. Kelety Gusztáv, szül. Klette von Klettenburg, Kelety Károly statisztikus testvére, jogásznak tanul,

Eötvös Lóránd nevelője, később Liezen-Mayer Sándor és Hollósy Simon tanítványa, a Magy. Kir. Iparművészeti Tanoda (ma Moholy-Nagy Egyetem) alapítója (1880), Csontváry mentora, fölfedezi Nagy Istvánt stb. Színeit és Munkácsyt is kritizálta, mire ők abbahagyták a festést. Aztán az abbahagyást is abbahagyták.

2012. **Sosem néztem még olyan** gyorsan végig kiállítást, mint Bécsben, a MUMOK-ban Claes Oldenburgét. Gyors nézés – ez kritika vagy sem? Második hely Csizsár/Vásárhelyi Győző/Victor Vasarely, őt is sebesen néztem. „Az ohioi bányában megbicsaklik kezed / A csákány koppan és lehull nevedről az ékezet” (Márai); itt semmi bánya, végképp semmi kézmegbicsaklás, mégis hullik minden. Nézhető sokáig, de egy pillanat alatt látom, amit látok.

2022. október 10. **Géczi Jánosnál, Almádiban. Régóta** ismerjük egymást. Nemigen barátkoztunk – túl sok mindent másképp látunk, és persze nehéz pontosan megmondani, mi miért alakul úgy, ahogy. „A dekonstrukció módja nagyon sokféle lehet, célja pedig általában a tárgyakhoz fűződő mechanikus fogyasztói képzetek megszüntetése, s ezen keresztül a valósághoz való tudatosabb kritikusabb viszony kialakítása”, írja alapkönyvében Sebők

Zoltán.¹⁴ Láttam Géczi képverseit, és tudtam, hogy *décollage*okat készít. Különösképp nem izgatott. Most láttam egyben az egészet, és tetszett. A színes-narratívák is, de még jobban a szinte-monokróm, letisztult darabok. Leszed mindenhol el-fáradt, rongyolódott plakátokat, ezzel dolgozik: kaparja, préseli, áztatja, szaggatja, lyukasztja, talán maratja is, „meglevő dolgokat lebontva, lerombolva hoz létre új műveket”. Sebők Fontanát, Tàpiest, Rauschenberget (aki, mint Cy Twombly, Josef Albers tanítványa volt), Emil Schumachert és Wolf Vostellt említi.

Hans Belting a művészettörténet végét bejelentő könyvében figyelmeztet rá, hogy már „minden” és mindennek az ellenkezője képviselve volt, „leghelyesebb, ha kitarunk egyszer elfoglalt álláspontunk mellett, és egyúttal számítunk arra, hogy mások hamisnak ítélik, vagy – ha esetleg egyetértenek vele – valószínűleg félreértik.”¹⁵ A laikus tájékozódó viszont akkor jár jól, ha nem tart. Sem *senkitől*, sem *ki*.

Ész egy ponyva alatt

Most tél van és csend és hó és a hóban kiskutyák szaglásszák egymás végeit.

A Vörösmarty téren áll egy csomag, naponta megcsodálom, amikor kijövök a földalattiból.

Mindenki tudja, hogy benne van
Vörös
marty M., jelentékeny magyar költő,
akiről a
Gizella teret, meg a Gerbaud-t
elnevezték.
A Mestert körülveszik halhatatlan
alakjai, valamint
a nép egyszerű gyermekei, carrarai
márványból faragva,
Kallós E. és Telcs E. műv E., jelenleg
az eg
ész egy ponyva alatt, a hatóság így
védi a költőt a repedéstől.

Vagy inkább pipacsok legyenek a boritón? Szinyei levele arról, hogy szeret egy nőt, és kéri az apja áldását erre. *Lilaruhás nő*, 1974. Szinyeit, mert nincsenek sikerei, otthagya felesége, a lila ruhás nő. A lila ruhás nő fotója 101 évesen. Szinyei országgyűlési képviselő 1896 és 1901 között. Abbahagyja a munkát vagy tíz évig. Nem nézek utána, hogy meddig. *Plein-air*, a barbizoniak, Millet, Corot, Courbet hatása. Pacsirta. Totális kudarc. Totális siker. Gazdálkodik Jernyén. Lechner Ödön asztalánál ülnek Rippl-Rónaival a Japán kávéházban. Pár hónappal éli túl Csontváryt. Hét hónappal túlélte Csontváryt. Hóolvadás. MIÉNK. Valamit nem csinálunk jól.

1984. január 24-én nyílt meg a Magyarország a tiéd lehet című kiállítás a Fialat Művészek Klubjában.

Galántai György és Klaniczay Júlia szervezte. Egy Nagy-Magyarország és egy Csonka-Magyarország térképet illesztettem össze, és filctollal ráírtam a *Kioktatlak* című versem.¹⁶ A kiállítás órákig tartott, betiltották stb. Március 6-án jelent meg Galántai és Klaniczay szerkesztette *Artpool Letterben* a *Haszonlány* és *A vers három részből áll*. Bevettek. Nem volt nagy dolog. A legnagyobb dolog volt. Nekik ajánlom ezt a szöveget.

1982. április vége, Madrid. **Egy egész napon keresztül**, mert úgy tudtam, nem fogok idejönni többé, nyitástól zárásig a Pradóban. Emlékszem az émelygésre, mikor, már záróra felé, a Rubensek közé keveredtem. *A szerelem kertje*. A barokk túltolja a retorikát. Rubens sok, és ami sok, azt nehéz szeretni. Akkor már a Prado is sok volt. Sipos Gyula/Albert Pál 1966-os írása a brüsszeli Rubens-kiállításról idézi „a legokosabb francia költőt”, Baudelaire-t: „Rubens, Léthe-folyam, kertje a renyhességnek, / friss hús ágya, ahol szeretni nem lehet”. Hiába élvezetes a beszámoló, Rubens nem élvezetes. „Bámulatos termékenység”, aki nem akarja eldönteni, hogy minden egy ember „ecsetvonása”, vagy 1618-ig „segédek seregével dolgozott; Frans Snyders festette az állatokat, Jan Brueghel a paradicsomi tájakat, s Jordaens meg Van Dyck sem csupán tanítvány, hanem munkatárs is

volt?”,¹⁷ és Sipos „nemegyszer még a jó ízlést is” hiányolja. Olykor ír nekem lapot-levelet. Ezeket nem tudom elolvasni.

Komputert nem használ.

2022. augusztus 12-én találtam egy képeslapot, tőle kaptam, Balthasar Charles Larpanteur 1810-es önarcképe, pirosposzsgás fiatalember, bal kezével fogja a fején a kalapját. Emlékszem rá. Arra, hogy nem tudtam elolvasni.

Most, levegővétel, nekiálltam. „Kedves Bandi, / egy régi barát küldte a lapkivágást az ÉS április 22-i számából (22. oldal). Köszönet érte. S a kettős meghatódottság, hogy ketten még olykor gondoltok a pislákoló

létűre és száműzöttre, egyik beírja a nevét, a másik postázza. / Könnyek, könnyek. Vale: Gyula. / P.S. Jó lenne egyszer még beszélgetni...” Simán ment. Nem simán. Silabizáltam. Nincs dátum, és nem nézek utána, pedig könnyű volna.

1982. május elején találkoztunk először. Visszaérkeztem Madridból Párizsba, a szervezők pedig, Papp Tibor, Bujdosó Alpár és Nagy Pál meghívtak Marly-le-Roy-ba a Magyar Műhely-találkozóra. Akkor találkoztam Erdély Miklóssal és Perneczky Gézával, András Sándorral és Vitéz Györggyel, Czigány Lóránttal és Magdával, Szentjóbival és Határ Gyözővel is. Nekik ajánlom.

JEGYZETEK

1. Hans-Georg Gadamertől, a *Szó és kép – „így igaz, így létező”* című 1992-es írásából vettem.
2. Immanuel Kanttól, *Az ítélőerő kritikájából* vettem, a 14. § címe.
3. Benvenuto Cellini *mester élete, amiképpen ő maga megírta* Firenzében, Budapest, Szépirodalmi, 1972, 7. Fordította Füsi József.
4. *A nősténykentaúr. Antik prózáirók*, Budapest, Európa, 1977, 133. Fordította Ritoók Zsigmond.
5. András Sándor: *Malevics és a művészet*, Budapest, Kijárat, 2016, 7.
6. Wándza Mihály (1781–49) festő, színházcsináló, rendező Bécsben tanult, Mozart *Varázsfuwolájának* librettistájánál tanult. Kolozsvári igazgatósága alatt Bölöni Farkas Sándor is játszott nála.
7. Bicskei Éva: *Viszonyok intézményesülése. Kazinczy Ferenc egy portréjáról*, in *Irodalomtörténet* 47, 2016. „A szét-szóródott, töredékesen ismert életművek – gyakran mindössze egy-két alkotás – nem biztosítanak helyet a nemzeti (vagy az egyetemes) historiográfiában. A »nemzetire« való fő-

kuszálás így leegyszerűsíti a történeti kontextus összetettségét és sokrétűségét. Jó példa erre Bonifaz (alias Thugut) Heinrich (1798–1850–60-as évek?); egy sem a német, sem az osztrák, sem a magyar, sem a horvát művészettörténet-írásba nem integrálódó, jórészt ismeretlen művész hiátusokkal teli élete és oeuvre-je; különösen pedig egy (jelzetlen) festménye, valamint annak tulajdonos-, így kontextus- és jelentésváltásai, recepciója.” 1820 táján Budán Brunsvik Antal foglalkoztatja. Lányával, Terézzel megismerteti a kisedővás eszméjét, Teréz unokahúgát, Teleki Blankát rajzolni tanítja.

8. Bíró József: *Erdélyi kastélyok*, Budapest, Új Idők Irodalmi Intézete (Singer és Wolfner), 1943., 63., 92., 98. (Wolfner József halála után fia, a festő Farkas István 1932-ben hazajön Párizsból, ő lesz az igazgató. Az *Erdélyi kastélyok* 1943-ban jelent meg. Farkas egy év múlva Auschwitzban megölik.)
9. Idősebb Dorfmeister István (1729–97) 1760-tól dolgozik Magyarországon. Sopronban halt meg, itt látható legtöbb műve. Öccse, a gróf Grassalkovich Antal által 1758-ban alapított máriabesnyői Nagyboldogasszony-bazilikában a Grassalkovichok síremlékét készítő Johann Georg Dorfmeister (1736–86), Georg Raphael Donner követője – aki az 1730-as években már Magyarországon dolgozik. „Csak” Pozsonyban, ellentétben például Maulbertschsel.

Fia ifj. Dorfmeister István (1770–1807) Sopronban született (ld. a nagyhajási katolikus templom ol-tárképe) és (*Erzherzog Ferdinand III. von Österreich-Lothringen*) híres Toszkánia nagyhercegének portréját festő Joseph Dorfmeister (1764–1807). Habsburg–Lotaringiai Ferdinánd amúgy Mária Terézia unokája, II. Lipót (1790 és 92 között német-római császár és magyar király) 3. gyereke a tizenhatból.

10. Kassák Lajos: *Egy ember élete*, Budapest, Magvető, 1983, I. 356, 366, 406, 408, 432.
11. Milián Orsolya: *Az ekphraszisz eredetei*, in *Képes beszéd*, Budapest, JAK + PRAE.HU, 2009, 25. Andrew Beckert idézi, aki *mise en abyme* (kép a képben, a kép feneketlen tükörképe) fogalmát használva „a szöveg és a pajzs közötti viszonyt a közönység és a szöveg közti reláció megfelelőjeként fogja fel: »az *Iliászban* a művészet leírása a saját, az eposzra adott válaszunk modelljeként viselkedik«. Úgy olvasom az *Iliász* tizennyolcadik énekét, ahogy annak szövege olvassa (le) a pajzsot.
12. „Megkockáztatjuk azt a paradoxont, hogy a középkor csupán iparművészetet ismert.” Huizinga, i.m. 243.
13. T. S. Eliot: *A kritika hivatása*, in uő: *Káosz a rendben*, Budapest, Gondolat, 1981. 180.
14. Sebők Zoltán: *Az új művészet fogalomtára 1945-től napjainkig*, Budapest, Orpheus, 1996, 30.

15. Hans Belting: *A művészettörténet vége*, Budapest, Atlantisz, 2006, 17. Fordította Teller Katalin.
16. <http://www.artpool.hu/A1/alo7/Kukorelly.html>

- <http://www.artpool.hu/Commonpress51/kukorelly.html>
17. Albert Pál: *Rubens százada*, in uő: *Alkalmak 2*, Budapest, Kortárs, 2012, 386.

© Fortepan, Magyar Földrajzi Múzeum, Erdélyi Mór cége

Kattintson a [www.es.hu-ra!](http://www.es.hu-ra)

Hetente aktuális közéleti írások

- publicisztika
- interjú
- könyvkritika
- műbíráló
- próza
- vers
- grafika
- glossza
- feuilleton
- visszhang

PLUSZ az elmúlt 25 év
teljes archívuma

Fizessen elő tartalmainkra
vagy rendelje meg az újságot!

www.es.hu/elofizetes